

STEFAN ŞVAYQ

BİR QADININ HƏYATINDAN İYİRMİ DÖRD SAAT.

O zaman, hələ müharibədən on il əvvəl yaşadığım Riverdəki pansionatda bir dəfə süfrəmizin başında qızğın bir mübahisə düşdü. Mübahisəmiz elə kəskinləşdi ki, az qala, kinli hədələr, hətta dalaşma ilə bitəcəkdi. Adamların çoxu zəngin təsəvvürlü adamlar deyildi. Haradasa kənarda onlara bilavasitə aid olmayan, onları tənqə gətirib, zəhlələrini tökməyən bir hadisə baş verirsə, bu onların hissələrinə heç toxunmur, onları narahat etmir. Yox, əgər əhəmiyyətsiz bir hadisə düz onların burunlarının ucunda baş verirsə, heysiyyətlərinə toxunursa, o saat mənləkləri çuşa gəlir. Belə hallarda adamların bir növ səbir kasaları dolur, qarşısı alınmaz, özü də lüzumsuz mübahisələr baş verir.

Bizim o mötəbər məclisimizdə bu dəfə də eynən beləcə oldu; biz nahar zamanı adətən small talk* edər, bir-birimizə yüngülcə sataşar, zarafatlaşıb gülüşər, xörəkdən sonra isə qalxıb müxtəlif səmtlərə ayrılardıq: alman öz arvadı ilə fotoaparətini götürüb gəzməyə gedər, mehriban danimarkalı cansıxıcı balıq ovuna, ingilis xanımı kitablarının yanına, italyalı ər-arvad Monte-Karloya şənənməyə yollanar, mən isə heç yana getməyib tənbel-tənbel avaralanardım; gah həsir kreslodə yellənər, gah da oturub işləyərdim. Amma bu dəfə amansız bir dəyişmə baş verdi; hərəgah birisi sıçrayıb dururdusa, bu durmaq nəzakətlə xudahafizləşmək üçün deyil, əvvəlcə dediyim kimi, son dərəcə ciddi şəkil alan, bu od-alova yenidən atılmaq üçün idi.

Bizim balaca masamıza belə bərk çaxnaşma salmış bu hadisə, əlbəttə, çox qərribə hadisə idi. Yeddimizin yaşadığı bu qonaq evi xarici görkəmindən xüsusi villanı xatırladırdı – pəncərədən görünən sahil qayalıqlarının mənzərəsi necə də gözəldi! Əslində isə bura böyük «Palas-otel» mehmanxanasının əlavə bir tikilisi idi, aralarındakı bağ vasitəsilə bir-birinə birləşirdi, belə ki, biz ayrı yaşasaq da, həmişə görüşürdük. Bir neçə gün bundan əvvəl otelimizdə böyük bir qalmaqal oldu. Günorta saat on iki iyirmi dəqiqə qatarı ilə (mən vaxtı dəqiq göstərməyə məcburam, başqa cür mümkün deyil, çünki bu mövzumuz və eləcə də olmuş

hadisə üçün vaxtın dəqiqliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir) gənc bir fransız gəldi və oteldə üzü dənizə bir otaq tutdu; təkcə bu faktın özü göstərirdi ki, oğlan çox varlıdır. O, təkcə səliqəli geyimi ilə deyil, həmçinin yaraşığı görkəmi və qeyri-adi gözəlliyi ilə də hamının nəzər-diqqətini cəlb etdi: onun qızlara məxsus zərif, uzunsov sifəti, ipəkvari açıq-sarı bıqları, xoşagələndən dodaqları, dalğalı və şabalıdı yumşaq saçları, ağ alnına tökülmüş qıvrım telləri, nəvazişli, məhzun baxışlı gözləri vardı; – onun hər yeri gözəldi. Sifəti nəşə yumşaq, həlim bir məsumluqla əhatə olunmuşdu. Duruşunda qurubəylikdən və ədəbazlıqdan əsər-ələmət belə yox idi. Uzaqdan və ilk baxışdan bu oğlan moda mağazalarının vitrinlərində əlində şux çəlik tutmuş və məğrur-məğrur özünü şüşə arxasından nümayiş etdirən, kişi gözəlliyinin ideal timsalı olan müqəvvaları xatırlatsa da, ona yaxınlaşdıqca bu təəssürat tamamilə yoxa çıxırdı, çünki onun sifətinə çökmüş sabit səmimiyyət (əlbəttə, bu nadir haldır!) təbii və sanki, anadangəlmə idi. Onun hamını səmimi və ciddi tərzdə salamlaması, hər bir hərəkətindəki sərbəstliyi və sadəliyi, ehtiram və nəzakəti adama xoş təsir bağışlayırdı. Əgər bir xanım qarderoba yaxınlaşırdısa, o, qadının paltosunu tutmaq üçün cəld irəli gedir, gördüyü hər uşağın qəlbini mehriban bir baxışla oxşayar, yaxud atmaca sözlərlə dindirib, könlünü alardı, özünü xoşrəftar, eyni zamanda, təmkinli aparardı. Sözü qısa, o, öz aydın sifəti və gənclik lətafəti ilə hamını özünə əsir etdiyinə əmin olan xoşbəxt gənclərdən idi, belə gənclər bu inamı sonralar cazibə qüvvəsinə çevirirlər. Bəli, o, belə bir xoşbəxt gənclərdəndi. Onun gəlişi otelin yaşlı və xəstə adamlarına (belələri isə burada əksəriyyət təşkil edirdi) xoş təsir bağışladı. Öz təzə-tərliyi, həyatsevərliyi, gənclərə məxsus təravətli təbəssümü ilə hamının rəğbətini qazandı.

Gələndən ikicə saat sonra o, artıq Liondan gəlmiş varlı fabrikantın qızları – on üç yaşlı Blanş ilə tennis oynayırdı. Onların anası incə, zərif və çox təmkinli madam Anriet isə yüngül bir təbəssümlə hələ pərvazlanmamış quşcuğazlarının bu yad oğlan qarşısında necə də əzilib-büzüldüklərini süzürdü. Axşam o, təxminən, bir saat bizim şahmat oynamağımıza tamaşa etdi, arabilir də əyləndirici tərzdə bir çox məzəli lətifə söylədi, sonra şən qəhqəhələr içində madam Anriet ilə gedib sahildə uzun müddət obaş-bubaşa gəzişdi. Həmin vaxt madam Anrietin əri isə, həmişəki kimi, öz tanışları ilə domino oynayırdı; axşamdan xeyli keçmiş mən onun otelin katibəsi ilə qeyd bürosunun qaranlığında gizli-gizli mırt vurduğunu eşitdim. Ertəsi gün səhər o, mənim otaq yoldaşım danimarkalını balıq ovuna yola saldı, eyni zamanda öz valehedici biliyini nümayiş etdirdi, sonra qayıdıb, Liondan gəlmiş

həmin fabrikantla siyasətdən uzun-uzadı söhbət etdi, görünür, burada da özünü ən maraqlı söhbətçil kimi tanıtmışdı, belə ki, səs-küy içərisindən arabir şişman cənabın qəhqəhəli gülüşü eşidilirdi. Nahardan sonra (mənim hər bir epizodun vaxt bölgüsünü belə dəqiq qeyd etməyimin əsas məqsədi vəziyyəti daha aydın təsvir etmək üçündür) o, yenə də bir saata qədər madam Anrietlə bağda əyləşib, qara qəhvə içdilər, sonra Anrietin qızları ilə tennis oynadı, otelin vestibülündə alman ər-ərvadla bir qədər söhbət etdi. Saat altıda məktub salmağa gedəndə isə mən onu vağzalda gördüm. O, tələsik mənə sarı yüyürüb, üzr istəyirmiş kimi, dedi ki, onu təcili geri çağırıblar, ancaq iki gündən sonra qayıdıb gələcəkdir. Axşam yeməyində o, doğrudan da, salonda yox idi, lakin özü olmasa da bütün masalarda yalnız ondan danışırıldı, hamı onun xoşagəlim, xasiyyətə şən olduğunu deyirdi. Gecə saat on bir radələrində otağında əyləşib oxuduğum kitabı qurtarmaq istədiyim vaxt birdən bağçaya baxan açıq pəncərədən bağırıtı və haray eşitdim, oteldə qəribə bir haray-həşir qalxmışdı. Güclü maraqlardan doğan hədsiz narahatlıqla həmin saat aşağı endim və əlli addım getməmiş qonaqları və otelin işçilərini qeyri-adi çaxnaşmada gördüm. Əri öz namürlü tanışları ilə, dəqiq müəyyən edilmiş vaxtda əyləşib, domino oynadığı zaman, adəti üzrə, hər axşam sahil gəzintisinə gedən Anriet bu gün gəzintidən geri qayıtmamışdı, camaat, yəqin ki, bədbəxt bir hadisə baş verdiyini güman edib, vahiməyə düşmüşdü. Anrietin, adətən, ağır yerləşli əri indi nəhəng öküz kimi sahil boyu sürətlə otərəf-butərəfə yüyürür, qaranlıqda «Anriet!» – deyə bağırırdı, onun həyəcandan boğuntulu səsi ölümçül yaralanmış iri, vəhşi bir heyvanın dəhşətli böyürtüsünü xatırladırdı. Aşxana xidmətçiləri və uşaqlar həyəcanla pilləkənlə yuxarı-aşağı yüyürür; hoteldə yaşayanların hamısını oyadıb, jandarm idarəsinə zəng vururdular. Kök kişi isə jiletinin düymələri açılmış halda, durmadan fir-fir fırlanır, üzünü qaranlığa tutub, mənasız olaraq elə hey «Anriet!», «Anriet!» səsləyirdi. Bu hay-haraya qızlar da oyanıb, gecə köynəklərində pəncərənin önündə dayandılar, analarını çağırmağa başladılar, ataları onları sakitləşdirmək üçün tez yuxarı yüyürdü.

Elə bu zaman dəhşətli bir hadisə də baş verdi, elə bir hadisə ki, onu qələm və fırça ilə təsvir etmək qeyri-mümkündür, çünki hədsiz dərəcədə gərgin ruhi əzablar zamanı insanın sifətində çoxlu qarma-qarışıq cizgilər toplanır. Kök kişi ağırlığından ayağı altında əyilən pillələrlə tamam dəyişilmiş, hədsiz dərəcədə yorğun, əzgin, həm də qəzəbli halda qayıtdı. O, əlində bir məktub tutmuşdu. O,

güclə eşidiləcək bir səslə şefə dedi: «Camaatı qaytarın, heç nə lazım deyil! Arvadım məni atıb gedibdir».

Bu ölümcül zərbə almış adamda nə qədər möhkəm mətanət, nə qədər qeyri-adi bir dözümlü vardı, gözlərini dörd yandan ona sarı maraqla zilləmiş, indi isə dəhşətdən, həyədan, həyəcədən ona baxmayan bu adamlardan öz müsibətini gizlətməyə çalışırdı. O, son gücünü toplayıb, heç kimə baxmadan qiraət salonuna keçdi ki, işığı keçirsin; sonra biz onun kök, ağır gövdəsinin guppultu ilə kresloya necə düşdüyünü və az sonra onun ucadan, ümitsiz hıçqırıqlarla necə ağladığını eşitdik, belə ağlamaq yalnız ömründə heç vaxt ağlamamış şəxslərdə ola bilər. Bu fəlakət hamımızı sarsıtmışdı. Nə bir xidmətçi, nə də maraqlanıb bura gəlmiş qonaqlardan biri gülümsəməyə, yaxud ürək-dirək verən bir söz deməyə cürət etdi. Şəhvət duyğularının belə sarsıdıcı partlayışından həya edirmiş kimi, biz dinməz-söyləməz, bir-birimizin ardınca öz otaqlarımıza çəkildik, binanın başqa otaqlarında da işıqlar bir-birinin ardınca sönsə də, pıçıldılar, ah-uflar tamam kəsilməyə kimi bu başıbəlalı adam qaranlıq qiraət zalında yalnız, hıçqıra-hıçqıra qaldı.

Təbiidir ki, gözümüz önündə ildırım çaxması kimi parlayan belə bir hadisə qayğısız, yeknəsəq həyat sürməyə alışmış adamları da xeyli təşvişə saldı. Bizi süfrə başındakı qızğın deyişmə və az qala, təhqiramiz hərəkətlərə gətirib çıxaracaq mübahisəni törədən də məhz bu qərribə hadisənin baş verməsi oldu. Mübahisəyə əsas səbəb həyat, yaşamaq haqqında oturanların müxtəlif, bir-birinə zidd dünyagörüşlərə malik olmaları idi. Şişman kişinin oxuyub sərsəm halda qəzəblə bir səmtə tulladığı məktubu xidmətçi qadının nəzakətsizlik edərək, götürüb oxumasından bizə aydın olmuşdu ki, madam Anriet tək deyil, gənc fransıza (o, hazırda çoxlarının nəzərində öz ləyaqətini artıq itirməyə başlamışdı) qoşulub getmişdir.

İlk baxışda bu ona görə təəccüblü deyildi ki, bu da ikinci madam Bovari idi; yaraşlıq, gözəl bir gənc oğlandan ötrü öz varlı, kəndli ərinə atmışdı. Lakin burada hamını çaş salan, təəccübləndirən bu idi ki, istər fabrikant, istər onun qızları, istərsə də madam Anrietin özü bundan əvvəl heç vaxt bu qadın düşkününi görməmişdilər və necə olmuşdu ki, sahildə ikisaatlıq axşam gəzintisi, bağda bir saat qara qəhvə içərkən adicə söhbət otuz üç yaşlı, ləyaqətli bir qadının elə ağına-bozuna baxmadan, «Allaha təvəkkül» deyib öz ərinə və iki uşağını atıb, ertəsi günün gecəsi tamam yad bir adama qoşulub getməsinə səbəb olmuşdur. Bu tamam

aşkar faktı oturanlar yekdilliklə rədd edirdilər, hamı bu işə aşıqlərin namərdlik və hiyləgərliklə düşünölmüş fırlıdaqları kimi baxırdı. Öz-özlüyündə belə çıxırdı ki, madam Anriet artıq çoxdan cavan oğlanla gizli əlaqədə imiş və bu ürəklərə girən adamın bura gəlməkdə əsas məqsədi kələklərini son dəfə götür-qoy etmək imiş; hamı təsdiq edirdi ki, namuslu bir qadın üçsaatlıq tanışlıqdan sonra tanımadığı bir adamın bircə sözünə uyub onunla getməz, bu, qətiyyəən mümkün olan şey deyildir. Əylənmək xatirinə mən qəsdən əks-mövqe tutdum və qətiyyətlə belə bir fikri müdafiə etməyə başladım ki, uzun illər boyu cansıxıcı ailə həyatından tənqə gəlmiş qadınlar birdən-birə belə cəsarətli qərara gələ bilərlər və bu tamamilə mümkün olan bir işdir. Mənim gözlənilməz mövqeyim böyük hay-küyə səbəb oldu və mübahisəni elə canlandırdı ki, hətta oradakı hər iki ər-arvad, yəni həm almanlar, həm də italyanlar ilk baxışdan vurulub, aşıq olmağı təhqiramiz ifadələrlə lağa qoymağa başladılar.

Şorbanı içib, kükünü tamam yeyənə qədər davam edən bu söz davasını təfərrüatı ilə təsvir etməyə heç bir ehtiyac yoxdur. Mələumdur ki, ümumi süfrə başında həmişə hazırcavablar ağıllı hesab olunurlar, özü də, masa arxasında çox vaxt boş şeydən mübahisə doğur və ümumiyyətlə, tələsik, mənasız, şit nəticələrə gətirib çıxarır. Bizim ağızlaşmağımızın da birdən-birə niyə belə təhqirli hal almasının əsas səbəblərini başa düşmək çətindir, görünür, bütün bunlar, hər iki ərinqeyri-iradi olaraq bu ağılsız hərəkətin arvadlarına da sirayət edəcəyindən qorxuya düşmələrindən və canfəşanlıqla mənim müddəamı rədd etmələrindən doğdu. Təəssüf ki, onlar mənə daha münasib bir cavab verə bilmədilər, belə uydurdular ki, bu sözləri yalnız qadın psixologiyasını onlar üzərində ucuz, təsadüfi qələbə ilə ölçən subaylar söyləyə bilərlər; bu sözlər məni cinlədirdi, hələ üstəlik, alman qadını inamlı bir ifadə ilə mənə dərs deməyə başladı: «Həyatda təmiz qadınlar da olur, təbiətçə pozğun qadınlar da». Onun fikrincə, madam Anriet də elə ikincilərdən idi. Onun bu sözləri məni tamam hövsələdən çıxardı, mən də öz növbəmdə əks-hücuma keçdim.

Mən dedim ki, yalnız öz şəxsi istəklərimizdən doğan qorxaqlıq, təbiətimizdəki məkrilik bizi bu aydın faktı inkar etməyə məcbur edir ki, qadınlar öz həyatında bəzən sirli qüvvələrin təsiri altına düşərkən nə edəcəklərini, necə edəcəklərini ağıllı surətdə dərk edə bilmirlər, eləcə də bəziləri görünür, «tez aldanıb tovlanan» adamlara nisbətən özlərini daha iradəli, qüvvətli, daha ismətli və daha təmiz hesab edirlər. Ancaq mənim fikrimcə, daha namuslu, düzgün o qadındır ki, adətən, müti

halda ərinin qucağına atılıb, onu aldatmaq əvəzinə, öz daxili istək və arzularını daha ehtirasla, daha qətiyyətlə yerinə yetirir. Təxminən, mən fikrimi belə ifadə etdim, başqaları madam Anrieti nə qədər bərk təqsirləndirirdilərsə, mən də bir o qədər inadla müdafiə edirdim. (Doğrusu, mən özüm də dediyimə bir o qədər də inanmırdım). Mənim bu sözlərim, tələbə dili ilə desək, ər-arvadlar üçün bir növ təhqir idi, onlar dördlükdə ağız-ağıza verib mənim üstümə elə düşdülər ki, futbol oyununda əlində saniyəölçən tutmuş hakim kimi, bizə göz qoyan xeyirxah qoca danimarkalı da xəbərdarlıq edib, tez-tez əli ilə masanı döyəcləməli oldu:

«Cənablar, xahiş edirəm». Bu sözlər yalnız bizi bir anlığa sakitləşdirə bilirdi. Ərlərdən biri çuğundur kimi qızarmış halda, düz üç dəfə masasından sıçrayıb qalxdı, lakin arvadı onu dilə tutub əyləşdirdi, bir az da keçsəydi, əgər missis K. gözlənilmədən söz atışmamızın, necə deyərlər, od-alovuna su tökməsə idi, onda mübahisə, yəqin ki, kütəkləşmə ilə bitəcəkdə.

Missis K., bu ağsaçlı mötəbər qoca ingilis qadını, bizim süfrəmizin seçilməmiş fəxri prezidenti idi. O, özünü şux aparırdı, eyni zamanda, hamı ilə xoşrəftarlı idi, az danışırdı, lakin ətrafındakıları çox maraqla dinləməyi bacarırdı; ürəyəyatan xoş baxışı var idi, onun zadəganlara məxsus zahiri görkəmi adama xoş bir təsir bağışlayırdı. Onun sifətindən sakitlik, kübarlara məxsus bir təmkinlik yağırdı, heç kimlə son dərəcə yaxınlıq etmirdi, lakin özünü uzaqdan-uzağa hamıya mehriban göstərirdi. O, vaxtının çoxunu bağda oturub kitab oxuyar, hərdənbir piano çalar, nadir hallarda isə onu məclislərdə, şirin söhbətlərdə görmək olardı. O, gec-gec görünərdi, lakin bizim içərimizdə qeyri-adi nüfuza malikdi. İndi də onun səsini eşidən kimi biz belə hay-küy salmağımıza, özümüzü belə qanacaqsız aparmağımıza görə utanıb xəcalət çəkdik.

Alman sıçrayıb ayağa qalxandan və arvadının sözünə görə o saat da itaət edib əyləşəndən sonra missis K. yaranan ani sakitlikdən istifadə edib, birdən aydın qumral gözlərini qaldıraraq, tərəddüdlə mənə baxdı, sonra isə işgüzarlıqla bizim mübahisəmizin əsas məğzini belə müəyyənləşdirdi:

– Deməli, əgər mən sizi düzgün anlamışamsa, siz belə düşünürsünüz ki, frau Anriet kimi bir qadın günahsız olaraq gözlənilməz bir macərəyə uya bilər və o, bu zaman elə hərəkət edə bilər ki, bir saat bundan əvvəl bu hərəkət onun üçün aqlasığmaz imiş və buna görə də onu heç də təqsirləndirmək lazım deyildir?

– Mən buna şübhəsiz əminəm, möhtərəm xanım, – deyə təmkinlə cavab verdim.

– Bu zaman, axı adi əxlaq normaları belə çox axmaq bir şəklə düşərdi və hər bir pozğun hərəkətə haqq qazandırmaq olardı. Əgər siz, doğrudan da güman edirsiniz ki, fransızlar deyən kimi, crime passionell heç də cinayət deyil, onda daha dövlət hüquq qanunları ümumiyyətlə nəyə lazımdır? Onda çətinlik çəkmədən, siz bir vicdanla götür-qoy edin, – deyə o gülümsəyərək zarafatla əlavə etdi, – hər bir cinayətdə ehtiras tapmaq mümkündür və bu ehtirasla da həmin cinayətkara haqq qazandırmaq olar.

Onun belə sakit və şən danışması mənə xoş gəlirdi, mən də onun danışiq tərziini yamsılaya-yamsılaya yarı ciddi, yarı zarafat halda cavab verdim:

– Dövlətin hüquq qanunları, əlbəttə, belə məsələləri məndən daha sərt həll edir; onun vəzifəsi ictimai əxlaqı və ləyaqəti qorumaqdır; bu vəzifə isə onu haqq qazandıрмаğa deyil, ittiham etməyə məcbur edir. Mən isə xüsusi bir fərd olduğuma görə prokuror rolunda çıxış etmək istəmirəm; mən vəkilliyi daha üstün tuturam, şəxsən mənim qəlbimə insanları ittiham etmək deyil, müdafiə etmək daha çox yatır!

Missis K.-nın aydın, qumral gözləri bir anlığa mənə zillənib qaldı. O, cavab verməkdə tələsmədi. Mənə belə gəldi ki, o, sözlərimi yaxşı başa düşmədi, dediyimi ingiliscə bir də təkrar etməyə hazırlaşırıdım ki, o, təəccüb ediləcək qədər ciddi halda, sanki, məndən imtahan götürürmüş kimi, yenidən mənə suallar yağdırmağa başladı:

– Məgər, sizcə, bu biabırçılıq, nifrətəlayiq, iyrənc deyilmi ki, qadın öz ərini və iki uşağını atıb yenicə rastlaşdığı bir kişi ilə qoşulub gedir və özü də həmin şəxsın onun məhəbbətinə layiq olub-olmadığını öyrənmədən, bilmədən? Siz çox da cavan olmayan belə bir qadının bu cür ağılsız, duyğusuz əxlaqına axı necə haqq qazandıra bilərsiniz? Axı bu qadın heç olmasa uşaqlarının xatirinə özünü daha ləyaqətli aparmalı idi.

– Təkrar edirəm, xanım, – deyə mən aramla dilləndim, – mən bu halda ittihamdan qəti imtina edirəm. Səmimi-qəlbən etiraf edirəm ki, mən məsələni bir qədər şişirtdim, lakin zavallı madam Anriet, əlbəttə, nə qəhrəmandır, nə də macərəlar aludəsidir, amma ən azı cəsarətli və ehtiraslı bir şəxsdir. Mən onu bu qısa müddət

ərzində adi, kövrək, zərif xarakterli bir qadın kimi tanıyırdım. İndi isə ona bir qədər pərəstiş edirəm, çünki o, öz istəyinə nail olmaq üçün cəsarət göstərmişdir, ancaq mənə ona daha çox yazığım gəlir, çünki bu gün də olmasa, sabah o, son dərəcə bədbəxt olacaqdır. Onun bu hərəkəti, bəlkə də, ağılsızlıq və şübhəsiz, tələskənliyin nəticəsidir, ancaq bunu alçaqlıq, pozğunluq adlandırmaq olmaz. Bax məhz buna görə mən hamı ilə höcətləşirəm ki, bu bədbəxt qadına heç kimin xor baxmağa haqqı yoxdur.

– Bəs siz özünüz? Siz özünüz də ona əvvəlki kimi hörmət və rəğbət bəsləyirsiniz? Siz srağagün söhbət etdiyiniz o namuslu qadınla dünən tamam yad bir adama qoşulub qaçmış qadına heç bir fərq qoymursunuzmu?

– Heç bir fərq, qətiyyən, heç cüzi də! Heç bir qırıq da.

O, qeyri-iradi olaraq ingiliscə:

– Is that so? – dedi. Görünür, söhbət onu yaman tutmuşdu. Bir anlığa fikirləşəndən sonra o, yenə aydın gözləri sualla dolu mənə tərəf baxdı: – Yaxşı, tutaq ki, siz sabah təsadüfən, deyək ki, Nitsədə madam Anrieti həmin oğlanla birlikdə qol-qola gəzən gördünüz. Salamlaşardınız mı?

– Şübhəsiz.

– Onunla söhbət də edərdiniz?

– Şübhəsiz.

– Bəlkə... əgər siz evli olsaydınız, o qadını, heç nə olmayıbmiş kimi öz arvadınızla tanış edərdiniz?

– Mütləq.

– Doğrudanmı? – deyə o, yenidən ingiliscə soruşdu. Onun səsində nəşə inamsızlıq və heyranlıq duyulurdu.

– Əlbəttə ki, – deyə mən də düşünmədən ona ingiliscə cavab verdim.

Missis K. susdu. Elə bil, o, dərin düşüncələrə dalmışdı, birdən təəccüblə mənə baxıb dedi:

– Bilmirəm mən özüm necə hərəkət edərdim? Bəlkə, mən də eləcə.

O, yalnız ingilislərin nəzakət qaydasına xas olan bir sərbəstlik və qətiyyətlə söhbətimizi kəsdi, ayağa durub, mehriban-mehriban əlimi sıxdı. Onun söhbətə qarışması sakitliyi bərqərar etdi və bir az bundan əvvəl olan xatalı vəziyyət ötüb keçdi, bir-birinə düşmən kəsilmiş şəxslərin hamısı qəlbimizin dərinliyində ona minnətdarlıq etdik, qəlbə toxunmayan atmacalarla zarafatlaşıb, araya söz atdıq və nəzakətlə xudahafizləşib ayrıldıq.

Hərçənd bizim mübahisəmiz xoşluqla qurtardı, lakin rəqiblərimlə olan bu söhbətdən sonra aramızda nəsə bir soyuqluq yarandı. Alman ər-arvad özlərini soyuq aparırdılar, italyanlar isə məndən hər gün istehza ilə «cara signora Henrietta»dən bir xəbər öyrənib-öyrənmədiyimi soruşmaqla əylənirdilər. Zahirən nəzakətə baxmayaraq, süfrəmizin başında olan əvvəlki səmimiyyət, əvvəlki təbiilik birdəfəlik yox olmuşdu.

Missis K.-nin mənə olan xüsusi münasibəti üzündən rəqiblərimin istehzalı soyuqluğu bir o qədər də təsir etmirdi. Adətən, müstəsna səbirli, boş vaxtlarında belə süfrə yoldaşları ilə laqırtılara meyil göstərməyən missis K. indi tez-tez mənimlə bağda söhbət edirdi. Onunla qısa söhbətin belə xüsusi ləzzət verməsinə baxmayaraq, vaxtımı xeyli alırdı. Açığını desəm, hətta o, hər yerdə məni axtarırdı, hər bir vasitədən, fürsətdən istifadə edirdi ki, mənimlə söhbət etsin. Bu elə aydın duyulurdu ki, əgər o, saçları ağarmış bir qoca qarı olmasaydı, mənim ağıma axmaq, lovğa bir fikir də gələ bilərdi. Biz nədən danışırıdıqsa danışaq, söhbətimiz dolanıb mütləq yenə də madam Anrietin üstünə qayıdırdı; elə bil, mənim bu həmsöhbətim hərdəmxəyal, ağılsız və öz analıq borcunu unutmuş qadını təqsirləndirməkdən qeyri-adi bir zövq alırdı. Lakin, eyni zamanda, onu görünür bu da sevindirirdi ki, mən o incə, o zərif madam Anrietin tərəfdarıyam və bu fikrimdən də məni heç nə daşındıra bilmir. O, təkrar-təkrar bu mövzuya qayıdır, mən daha bilmirdim ki, bu qərribə tərslik üçün nə fikrə gəlməliyəm.

Beş-altı gün də beləcə keçdi, o, hələ də bir sözlə belə qəlbindəkiləri bürüzə vermirdi ki, görünür, bu söhbətlər onu axı niyə belə çox maraqlandırır. Nəhayət ki, mən buna bir dəfə gəzinti zamanı nail oldum. Ona dedim ki, daha vaxtım qurtarır, birisigün buradan getmək fikrindəyəm. Onun adətən təəccüb ifadə etməyən üzündən ötəri bir həyəcan qızartısı keçdi, qumral gözlərindən bir duman axdı. “Çox təəssüf, – dedi, – mən hələ sizinlə çox şey barəsində söhbət etmək istəyirdim”. Bax elə bu dəqiqədən də onu bürüyən bu çaşqınlıq, bu narahatlıqdan

da başa düşdüm ki, nəşə, hansı bir fikirsə onun bütün varlığına hakim kəsilmişdir. Nəhayət, elə bil, o da bunu hiss etdi, söhbətimizi kəsib əlini mənə uzatdı.

– Mən, – dedi, – sizə demək istədiyimi indi tamam aydın surətdə ifadə etmək iqtidarında deyiləm. Mən hər şeyi yazsam yaxşıdır. – O, adət etmədiyi bir şəkildə iri addımlarla evə sarı yönəldi.

Doğrudan da, axşam – şamdan əvvəl mən otağında tələsik yazılmış bir məktub tapdım. Təəssüf ki, mən gənclik illərimdə yazılı sənədlərə çox diqqətsiz, laqeyd münasibət bəsləyirdim, belə ki, onun məktubunu sözbəsöz burada verə bilməyəcəyəm, ancaq məzmununu aydın ifadə etməyə çalışacağam. O bilmək istəyirdi ki, öz həyatından bir hadisəni mənə danışa bilərmə. Bu hadisə çoxdan olmuşdur və demək olar ki, onun indiki həyatı üçün heç bir əhəmiyyəti yox idi. Mənim birisigün yola düşməyim isə, iyirmi ildən çox onu narahat edən, ona əzab verən həmin hadisə haqqında bir qədər asanlıqla danışmağa ona imkan verir. Ona görə də xahiş edir ki, əgər bunu zəhlətökənlik kimi qəbul etmərsən, onunla görüş üçün, heç olmasa, bircə saat vaxt ayırım.

Məzmununu qısa verdim məktub məni həddən artıq maraqlandırdı. Məktubun məhz ingiliscə yazılması fikrin nəşə çox aydın və ifadəli çıxmasına kömək etmişdi. Buna baxmayaraq, mən çox çətinliklə cavab yaza bildim, belə ki, aşağıdakıları yazmaq üçün düz üç vərəq qaralayıb çıxdım:

“Sizin bu etibarınız mənim üçün şərəfdir və mən, əgər siz bunu istəsəniz, and içirəm ki, sizə vicdanla cavab verim. Əlbəttə, mən sizin istədiyinizdən artıq danışmağınızı xahiş edə bilmərəm. Ancaq xahiş edirəm elə danışın ki, özünüz üçün də, mənim üçün də səmimi və həqiqi olsun. Təkrarən sizin etibarınızı özümə böyük şərəf hesab edirəm”.

Axşam məktub onun mənzilində oldu, ertəsi gün səhər mən cavab aldım:

“Siz tamamilə haqlısınız: doğru söz yamaq götürməz, yalan söz isə üz qızardar. Mən çalışacağam ki, nə özümdən, nə də sizdən heç nə gizlətməyim. Yeməkdən sonra otağıma gəlin, altmış yeddi yaşım var, heç bir dedi-qodudan qorxmuram. Mən bu barədə bağda və ya birisinin yanında danışmaq istəmirəm. İnanın ki, onsuz da, mən bu qərara çox çətinliklə gəlmişəm”.

Gündüz biz masa arxasında görüşüb, müxtəlif şeylər barəsində ehtiramla söhbət etdik. Ancaq bağda təsadüfən rastlaşanda o, açıq-aşkar özünü itirib aralandı və saçları ağarmış bu qarının bir qız kimi qorxa-qorxa və karıxmış halda məndən qaçıb yan xiyabana necə burulması məni çox təsirləndirdi.

Axşam müəyyən edilmiş vaxtda onun qapısını döydüm, o saat açdılar. Otaq azca qaranlıq idi, yalnız kiçik masaüstü lampa yanır, ətrafa sarı işıq səpələyirdi. Missis K. heç nə demədən qalxıb məni qarşıladı, mənə kreslodə oturmağı təklif etdi, özü isə qarşımda əyləşdi; mən hiss edirdim ki, o, hər bir hərəkətini əvvəlcədən düşünmüş və götür-qoy etmişdi, lakin özü istəməsə də, iradəsinin əksinə olaraq, araya bir sükut çökdü, qətiyyətsizliyin getdikcə uzanan üzücü sükutu. Mən cəsarət edib bu sükutu poza bilmirdim, belə ki, həmsöhbətimin qəlbində güclü bir müqavimətin onun möhkəm iradəsi ilə üz-üzə dayandığını hiss edirdim. Aşağıdan, qonaq otağından hərdənbir valsın kəsik-kəsik melodiyası gəlirdi, mən son dərəcə diqqətlə qulaq asırdım ki, heç olmasa, sakitliyin əzabverici ağırlığını bir azca azaldım. Görünür, onun özü də bu qədər uzanmış sükutun qeyri-təbii boğucu gərginliyini hiss etdi, belə ki, bir yerə atlanırmış kimi özünü yığışdırdı və sözə başladı:

– Yalnız çətini söhbətə başlamaqdır. İki gündür ki, mən buna hazırlaşmışam; hazırlaşmışam ki, aydın və həqiqəti danışsam; ümidvaram ki, buna nail olacağam. Bəlkə də, siz hələ məni yaxşı başa düşmürsünüz ki, mən niyə məhz sizə, yad bir adama bütün bunları nağıl edirəm, ancaq o gün, o saat olmur ki, mən baş vermiş bu hadisə haqqında düşünməyim və siz mənə, bu qoca qadının sözlərinə, yəqin, inanarsınız ki, adamın bütün ömrü boyu öz həyatının bir hissəsini, bir gününü elə hey dönə-dönə, öz-özünə xatırlaması dözülməzdir. Çünki sizə danışmaq istədiyim bütün hadisə yaşadığım altmış yeddi ilin cəmisini iyirmi dörd saatı ərzində baş vermişdir. Mən dönə-dönə, az qala, şüurumu itirənəcən öz-özümü danlamışam; axı nə olsun ki, nə olsun ki, sən bütün ömrün boyu bir dəfə, yalnız bircə dəfə ağılsızlıq etmişən. Lakin mücərrəd ifadə ilə vicdan adlandırdığımız o şeydən asanlıqla yaxa qurtarmaq çətin imiş. Anrietin başına gələn qəza-qədər haqqında sizin elə sakitcə danışmağınızı görəndə mənə belə gəldi ki, bəlkə də, mən ömrümün həmin günündə baş verən hadisəni birinə açıb danışsam, keçmişim haqqında olan bütün bu ağılsız fikirlərim sona yetəcək, bu daimi vicdan əzabından, nəhayət, xilas olacağam. Mən ingilis məzhəbində deyil, katolik olsa idim, hər şeyi çoxdan ruhani ataya etiraf edib təskinlik tapardım, təəssüf ki, belə təskinlik bizə rəva görülməyib, ona görə də bu

gün mən qəribə bir cəhd edirəm, çünki hadisəni sizə etiraf etməkdə nəşə sərbəstliyə yol verir və günah işləmiş oluram. Bilirəm, bunların hamısı çox qəribədir, ancaq siz tərəddüd etmədən mənim təkliflərimi qəbul etdiniz və bunun üçün də mən sizə minnətdaram.

Hə, mən dedim ki, sizə həyatımın yalnız bir günü haqqında danışmaq istəyirəm. Qalan şeylərin hamısı, mənə belə gəlir ki, mənasız, eyni zamanda, cansıxıcı olardı. Qırx iki yaşına qədər mənim həyatımda elə bir qeyri-adi şey olmamışdır. Mənim valideynlərim lendlordlar idi. Bizim Şotlandiyada böyük fabriklərimiz, malikanəmiz vardı və yerli zadəgan ailələrinin hamısı kimi biz də ilin çox vaxtını öz torpaqlarımızda, qışı isə Londonda keçirərdik. On səkkiz yaşında ikən bir məclisdə gələcək ərimlə tanış olmuşdum, o, məşhur R.-lər ailəsinin ikinci oğlu idi, on il Hindistanda orduda xidmət etmişdi. Çox çəkmədi evləndik və bizi əhatə edən adamlar içərisində qayğısız həyat sürməyə başladım: üç ay Londonda, üç ay öz yerimizdə qaldım, qalan vaxtımızı İtaliyanı, İspaniyanı, Fransanı səyahətdə keçirdik. Ailə münasibətlərimizə cüzi də olsa bir xal düşməmişdi, iki oğlumuz oldu. İndi onlar böyük kişi olmuşlar. Qırx yaşım tamam olanda ərim qəflətən vəfat etdi. O, tropik ölkələrdə ciyər xəstəliyinə tutulmuşdu və ikicə həftə içərisində öldü. Böyük oğlum o zaman hərbi qulluqda idi, kiçiyi kollecdə oxuyurdu. Mən birdən-birə uzun gecələri beləcə tək qaldım, bu yalqızlıq isə onunla keçirdiyim nəvazişkar birgə həyatdan sonra mənə dözülməz əzab idi. Hər bir əşyası yenidən ölmüş sevimli ərimi mənə xatırladan o bomboş otaqda bir gün də belə qalmağa səbrim, ürəyim gəlmirdi, buna görə də qərara gəldim ki, hələ ki, oğlanlarım evlənməyib, vaxtımı səyahətdə keçirim.

Bu andan başlayaraq, bütün həyat mənim üçün tamamilə əhəmiyyətsiz, gərəksiz bir şeyə çevrildi. İyirmi iki il ərzində bütün fikrimi, bütün hisslərimi bölüşdürdüyüm ərim ölmüşdü, uşaqlarımın isə mənə ehtiyacları yox idi, özüm də qorxurdum ki, kədərimlə, dərdimlə onların gənclik nəşəsini pozam; məndə nə ümid, nə də həyat eşqi qalmışdı. Mən əvvəlcə Parisə getdim, orada könülsüz halda mağazaları, muzeyləri dolandım; lakin bütün şəhər, hər şey mənə yad idi, adamlardan isə qaçırdım, çünki qara paltarda gəzdiyimə görə onların dərdimə şərik baxışlarına dözə bilmirdim. Mən bu ayların necə məqsədsiz, avaraçılıqla keçdiyini təfərrüatı ilə danışa bilmərəm; bircə o yadımdadır ki, məndə ölməyə nəşə güclü bir meyil vardı, lakin bu şiddətli arzuma yetməyə cəsarətim çatmırdı.

Matəmimin ikinci ili, qırx iki yaşında, vaxtımı necə düşsə keçirmək, əzabverici təklildən bir az xilas olmaq üçün mart ayında gəlib Monte-Karloya çıxdım. Doğrusu, mən tənhalıqdan, ürəkbulandırıcı, üzücü mənəvi boşluqdan, ruhi yalqızlıqdan bezikmiş halda gəlib oraya çıxdım, heç olmasa, kiçik, əhəmiyyətsiz təəssüratla əylənmək istədim. Mənim ruhi süstlüyüm nə qədər güclənirdisə, bir o qədər də həyat çarxının sürətlə hərləndiyi yerlərə can atırdım: o yerlərə ki orada adamların heç bir dərd-qəmi yoxdur, özgəsinin ehtirası, gümrahlığı, teatr, yaxud musiqi kimi istər-istəməz adamda müəyyən dərəcədə ruh yüksəkliyi doğurur.

Ona görə də mən tez-tez kazinoya gedirdim, qumar oynayanların sevincinə, pərtliyinə tamaşa etmək mənə xoş gəlirdi. Onların həyəcanları və təşvişləri məni də bürüyür, əzabverici qəm-qüssəmin, heç olmasa, bir hissəsini dağıdırdı. Axı mənim ərim peşəkar qumarbaz olmasa da, elə-belə, hərdənbir, yeri düşəndə həvəslə kazinoya gedərdi. Mən indi, ərimin vaxtı ilə oyun zamanı vərmiş etdiyi hərəkətləri qeyri-iradi bir pərəstişlə xəyalımda canlandırır, ona sadıq qalmağa çalışırdım: hər hansı bir qumardan daha əyləncəli olan, mənim həyatıma uzun illərdən bəri qara kabus kimi daxil olan o iyirmi dörd saat bax belə günlərin birində baş verdi.

Həmin gün mən öz qohumum hersoginya M. ilə şam etdim, yeməkdən sonra o qədər də yorulmadığımı hiss edib yatmadım. Durub kazinoya getdim, özüm oynamırdım, masalar arasına ilə obaş-bubaşa gəzişir, xüsusi bir üsulla adamlara tamaşa edirdim. Mən “xüsusi üsul” dedim, bu üsulu mənə vaxtilə mərhum ərim öyrətmişdi. Mən bir dəfə bezikmiş halda şikayətlənmişdim ki, bu hər gün gördüyüm sifətləri dönə-dönə müşahidə etmək məni tamam zinhara gətirir: cəsarətə gəlib bir jeqon almaq üçün saatlarla burada əyləşmiş o qırıxmış qarılarda, təsadüfi hallarda uduzan o peşəkar qumarbazlarda, özünü satan o küçə qızlarında, bu şübhəli, bu müxtəlif cildli camaatda, şəhvətli eşq macərələrində fleur d’elegance kimi təsvir olunan bu Avropa kübar aləmində axı romantik, maraqlı nə var, nə? Həm də unutmaq lazım deyil ki, iyirmi il bundan əvvəl burada əsl qızılın bərq vurduğu, banknotların xışıldadığı, qızıl napoleonların cingildədiyi, frank beşliklərinin taqqıldadığı zamanlar kazino daha cəzbedici bir yer idi, indi isə bura düşkünləşmiş turistlərin öz dəyərsiz jetonlarını təzə moda üzrə təmtəraqlı düzəldilmiş masaya həvəssiz-məqsədsiz tulladıqları oyunçuların yeknəsəq, laqeyd sifətləri məni az əyləndirirdi. Ancaq mənim ələ baxıb fal açmaqla maraqlanan ərim isə özünün xüsusi müşahidə etmək üsulunu mənə öyrətmişdi. Bu üsul doğrudan da oyunu, sadəcə olaraq, izləməkdən qat-qat maraqlı, heyretləndirici və əyləncəli idi.

Sən demə, üzlərə heç də tamaşa etmək lazım deyilmiş, yalnız masanın dörd küncünə, özü də oyunçuların düz əlinə, onların xüsusi davranışlarına baxmaq lazım imiş.

Bilmirəm, ortasında diyircəyin sərxoşlar kimi otərəf-butərəfə yelləndiyi yaşıl masanın üstünə tamaşa etmişsinizmi, kvadratlara bölünmüş lövhənin üstündə kağız, qızıl, gümüş pulların necə də qum kimi ələnilib yığıldığına baxmısınızmi? Görmüsünüzmü ki, qumarbaşı öz kürəyi ilə sərt bir hərəkətlə bütün uduşu necə də süpürüb qarşısına yığır, yaxud bir hissəsini bəxti gətirmiş oyunçuya tərəf necə itələyir? Belə bir gəlirli şəraitdə yaşıl masa dövrəsində canlı görünən yalnız əllərdir – çoxlu əllər, o ağ, o qıvrıq, o sayıq əllər! Onlar, öz yuvasından atılmağa hazır olan vəhşi heyvanlar kimi, kostyumun qollarından boğazlarını uzadırlar, tamam başqa-başqa görkəmdə, başqa-başqa çalarda. Bəzisi çılpaq, bəzisi bilərzik və üzüklü, cingildəyən zəncirli, bəziləri vəhşi heyvanlar kimi tüklü, bəziləri isə hədsiz səbirsizlikdən gərgin və əsəbi halda bir yerdə qərar tuta bilməyən əllər!

İstər-istəməz mən qızmış atların, müəyyən edilmiş vaxtdan əvvəl irəli atılmaması üçün güclə dartılıb saxlandığı cıdır meydanını xatırladım: onlar da beləcə sakit dura bilmir, irəli sıçramağa can atır, ayaqları üstə şahə qalxırlar. Bu əllərdən hər şeyi ayırd etmək olar; onların necə dayanıb gözləməsindən, necə qarmalamasından, necə toxtayıb səngiməsindən; hərisliyi qarmaq kimi əyilmiş barmaqlardan, bədxərcliyi laqeyd, soyuq hərəkətlərdən, qənətcilliyi biləyinin təmkinli davranışından, ümitsizliyi aramsız titrəyən barmaqlardan. Bu əl hərəkətlərində minlərcə əhvali-ruhiyyə, xasiyyət özünü ildırım sürətilə bürüzə verir. Bu, əlinə pulu necə götürməkdə, onu gecə bürmələməkdə, didişdirməkdə, yaxud üzülüb taqətdən düşmüş halda barmaqlarını açıb oyunu ötürəcək, masanın üstünə qoymaqda özünü göstərir. İnsan oyun zamanı öz daxili hissələrini bürüzə verir, bu məlum həqiqətdir, mən də bunu bilirəm, ancaq mən onu demək istəyirəm ki, insanın daxili hissələrini oyun zamanı onun öz əlləri daha aydın, daha aşkar bürüzə verir. Çünki bütün, yaxud əksər oyunçular öz üzlərini idarə etməyi tez bacarırlar, onların ağ yaxalıqdan yuxarıda gəzdirdikləri yalnız soyuq impassibilite maskadır – onlar ağızın kənarlarında qırıqları boğur, həyəcanı kilidlənmiş dişlərin arxasında gizlədir, gözlərin vahiməsini ört-basdır edir, üzün gərginləşmiş əzələlərinə sünilik verir, sifətinə saxta laqeydlik gətirir. Məhz onlar bütün bacarıqları ilə üzlərini idarə etməyə çalışdıqları üçün əllərini unudurlar, ona görə ki, bəzi adamlar onların əllərini müşahidə edərək dodaqlarındakı süni təbəssümlə,

baxışlardakı saxta təmkinlə gizlətmək istədikləri hər şeyi açıq-aydın duyurlar. Buna baxmayaraq, əllər ən gizli sirləri çəkinmədən bürüzə verir, çünki gözlənilən elə bir an gəlib çatır ki, gücdən düşüb, aramla sakitləşən barmaqlar diyircəyin deşiyə düşməsi, qumarbaşının nömrəni çağırması ilə yenidən oyanır, həmin an yüzlərcə əl istər-istəməz hər kəsin özünəməxsus instinktilə canfəşanlığa başlayır. Əgər ərimin şövq ilə mənə öyrətdiyi bu cür tamaşaları müşahidə etmək qabiliyyətinə tamamilə yiyələnsən, müxtəlif belə çoxcəhətli təzahürlər səni teatrdan, yaxud musiqidən daha çox cəzb edəcəkdir. Mən hətta oyunçuların əllərinin bu qədər müxtəlif olduğunu təsvir etməkdə acizlik çəkirəm. Bu barmaqlar vəhşi heyvanlar kimi qıllı, qarmaqvari, hörümçək ayaqları kimi sallaq, qızılı qarmalayan, möhkəm, əsəbi, titrək, bəyaz dırnaqlı, cəsarətə gəlib pula tərəf uzanan, alicənab və alçaq, kobud və qorxaq, hiyləgər və eyni zamanda qətiyyətsizdir, ancaq hərəsi bir cür hərəkət edir, çünki bu dörd-beş cüt əlin hər biri bir insan ifaçısıdır, yalnız qumarbaşılara məxsusdur. Bunlar əsl avtomatlardır, hesablayıcı maşının polad sürgüsü kimi işləyir və həmişə laqeyd və işgüzdür, ancaq, hətta bu ayıq-sayıq əllər öz tamahkar, həris həmkarlarına nisbətən təzadlı şəkildə qeyri-adi təsir bağışlayır. Mən deyərdim ki, onları haray-həşir qoparan həyəcanlı qalmaqal içərisində özünü dartıb dayanmış mundirli polis işçilərinə bənzətmək daha uyğun olardı.

Bu əlləri vərdişlərindən və adətlərindən tanımaq adama xüsusi ləzzət verirdi; iki-üç gündən sonra artıq onların arasında mənim xüsusi tanışlarım var idi. Mən də onları, insanları fərqləndirdiyimiz kimi, bir-birindən seçirdim: xoşagəlimləri bir, çirkinləri isə bir yerə. Bəzilərindən isə daim boş-boşuna vurnuxmasına, xəsisliyinə görə elə zəhləm gedirdi ki, baxan kimi nəzərlərimi, elə bil, iyrənc bir şeydən qoruyan kimi kənara çəkirdim. Masa üzərində görünən hər bir yeni əl məndə təzə bir təəssürat, çox vaxt təzə bir maraq oyadırdı; mən satqın barmaqları müşahidə edərkən smokinqin kraxmallı yaxalığından, yaxud sinələrindəki parıltılı brilyantlardan bir az yuxarıda güclə işaran soyuq, kübar maskası taxmış üzlərə baxmağı belə unudurdum.

Mən həmin axşam qumarxanaya girib, tamam tutulmuş iki iri masanın yanından keçərək üçüncüyə yanaşdım, bir neçə qızıl pul çıxarmışdım ki, birdən qulaqbatırıcı, o dəhşətli sakitlik içində düz qarşı tərəfimdə oynaqların qırılmasına bənzər qəribə bir gurultu, şaqqıltı və xırıltı eşitdim. Qeyri-ixtiyarı olaraq həmin səmtə baxdım. Gördüm, həm də dəhşətə gəldim ki, indiyə qədər burada təsadüf

etmədiyim iki əl – biri sağ, biri sol – quduzlaşmış vəhşi heyvanlar kimi qəribə şəkildə bir-birinə elə sarmaşmış, bir-birini elə qarmalamışdı ki, barmaqlar qozun sındırılmasına bənzər səslər çıxarır. Bu əllər nadir bir gözəlliyə malik idi, müstəsna dərəcədə uzun, qeyri-adi şəkildə nazik, ancaq möhkəm əzələli, həddən artıq ağ, barmaqların ucu sədəf kimi şəffaf, dırnaqlar isə solğun idi. Mən bu əllərə bütün gecəni tamaşa etdim: onlar özlərinin əvəzsiz görkəmi ilə məni heyrətə salmışdı, ancaq məni dəhşətə gətirən onların coşqunluğu, onların sərsəm və qızğın görkəmləri, qızğın təlaşla bir-birini sıxması, bir-birini qamarlaması idi. Mən o saat başa düşdüm ki, ehtirasla coşmuş insan bu ehtirası, bu coşqunluğu barmaqların ucuna axıdır ki, özünü onun dağıdıcı pəncəsindən xilas etsin. Elə bu vaxt diyircək quru taqqıltı ilə hərlənib dairəyə düşən kimi qumarbaşı nömrəni çağırdı, elə bu anda əllər, bir güllə ilə hər ikisi ölümcül yaralanmış heyvanlar kimi, sustalıb bir-birindən aralandı. Onlar, sadəcə olaraq, yorğunluqdan deyil, doğrudan da, ölü kimi hərəsi bir yana düşdü: elə ümitsiz, elə həvəssiz, elə məyus görkəmdə sallandılar ki, mən bu görkəmi sözlərlə ifadə edə bilmirəm, çünki mən əvvəllər də, sonralar da, hər bir əzələsi belə dilə gələn, hər bir ehtirası fəryad qoparıb belə dil açan əllər heç vaxt görməmişəm. Bir anın içərisində onların hər ikisi dalğanın sahilə atdığı meduza kimi süst və hərəkətsiz halda yaşıl masanın üstünə düşdü. Sonra onlardan biri, sağ əl düz barmaqların ucunda yavaş-yavaş canlanmağa başladı: o titrədi, geri dartındı, bir müddət masanın üstündə otərəf-butərəfə vurnuxdu, sonra əsəbiliklə jetonların birini qarmalayıb, baş və şəhadət barmağı arasında kiçik bir təkər kimi diyirlətməyə başladı. Birdən pişik qıvrıqlığı ilə pələngsayağı qısılib sıçradı və yüz franklıq jetonu ortadakı qara meydançaya tulladı. Elə o saat da yuxuda mürgüləyən sol əl, xəbərdar edilibmiş kimi, səksənib ayıldı; başını qaldıraraq, özünü düzəltdi və jeton tullamaqdan yorulub əldən düşmüş kimi titrəyən yoldaşına sarı süründü, hər ikisi də birgə sətəlcəm olmuş adamların dişlərinin şaqıldamasına bənzər bir görkəmdə əsə-əsə və biləkləri ilə stola yüngülcə vura-vura yanaşı dayandılar. Yox, mən ömrüm boyu, heç bir vaxt əllərin o qızğın ehtirası, hərİsliyi belə aydın şəkildə ifadə etməsini görməmişdim. Bu qövsvari otaqda hər şey, səslərin boğunuq uğultusu, qumarbaşılardan ucadan bazardakı sayaq qışqırtısı, insanların və diyircəyin otərəf-butərəfə hərəkətləri, yuxarıdan atılan diyircəyin girdə, son dərəcə hamar qəfəsdə dəli kimi sıçrayıb düşməsi – bütün bu müxtəlif gözqamaşdırıcı təəssüratlar axını birdən-birə gözlərimdə, mənim heyranlıqla tamaşa etdiyim o əllərlə, o titrəyən, o boğulan, o intizar çəkən, səksəkəli, donuq, tərəddüdü qəribə əllərlə müqayisədə ölü, quru bir şeyə çevrildi. Ancaq məndə dözməyə daha taqət

qalmamışdı: mən bu ecazkar əllərin sahibini, onun üzünü görməli idim və qorxa-qorxa, – çünki bu əllərin önündə dəhşətə gəlməyə bilmirdim! – nəzərlərimi o qolların üstü ilə sürüyüb ensiz çiyinlərə sarı apardım. Mən yenidən sarsıldım, çünki bu üz də, o əllər kimi, qarşısı alınmaz, ağlasığmaz dərəcədə gərgin ehtiraslı bir dillə danışırdı; əlləri kimi də zərif, qadın üzü kimi gözəl olan bu sifət həmin ehtirasların sarsıdıcı oyununu nümayiş etdirirdi. Heç bir vaxt mən belə çaşmış, belə tərdə özünü itirmiş sifət görməmişdim və mənim tamam haqqım vardı ki, onu maska, yaxud gözsüz bir heykəl hesab edim, çünki bu üzdəki mat gözlər bir saniyə belə nə sağa, nə sola dönür, nə də bir şey görürdü: hərəkətsiz halda qara ölgün şüşə örtülü bəbək, sehrkar güzgülər kimi o tünd-qırmızı diyircəyin həvəslə dingildəyə-dingildəyə fırlanıb öz girdə xanəsinə yumbalanmasını əks etdirirdi. Təkrar edirəm, mən heç bir vaxt belə gərginləşmiş, bu dərəcədə sarsılmış bir sifət görməmişdim. Bu ensiz, zərif, azacıq uzunsov və bununla da ifadəli sifət cavan bir oğlana, olsa-olsa iyirmi beş yaşı olan bir şəxsə məxsus idi. Əllərində olduğu kimi, sifətində də kişilərə məxsus xüsusiyyətlər yox idi, bu qızgın oyunlara aludəçiliyə mübtəla olmuş bir gəncin surətini xatırladırdı, ancaq bütün bunları mən sonralar gördüm, çünki bu dəqiqə onun üz-gözündən hiddət yağırı. Nazik dodaqları olan kiçik ağız azacıq açılmışdı, dişləri görünürdü, hətta on addımlıqdan da onun dişlərinin, qızdırmalı adamların dişləri kimi necə şaqıldadığını eşitmək olardı. Bir çəngə açıq-sarı saçı islanıb alınına yapışmışdı, hücuma keçirmiş kimi bütün bədənini qabağa əymişdi, burun dəliklərinin ətrafında nəsə arasıkəsilmədən səyriyirdi, elə bil, dərisinin altından kiçik dalğalar keçirdi. Onun bütünlüklə aşağı dikilmiş başı qeyri-iradi olaraq get-gedə irəli əyilirdi, adama elə gəlirdi ki, o, bu saat diyircəklə birlikdə fırlanacaqdır; yalnız indi mən başa düşdüm ki, onun əlləri niyə belə təlaşla bir-birinə bənd olmuşdu, məhz bu, yıxılmaqda olan bədəninin müvazinətini qoruyub saxlayırdı.

Ömrümdə heç vaxt, heç bir zaman mən – bunu dönə-dönə deyirəm, – daxili ehtirası belə açıqca, belə çılpaq şəkildə, belə utanmazlıqla özündə bürüzə verən ikinci bir sifət görməmişəm, fırlanan diyircəyin yerindən atılmasını və dinkildəməsinə necə izləyirdisə, eləcə də mən onun sərsəmliyinə aludə və məftun olmuşdum. Bir anlığa belə gözümlü ondan çəkə bilmirdim. Bu dəqiqə zalda mənim gözümlə daha heç nə görünmürdü, hər şey mənə solğun, tutqun, dumanlı gəlirdi, qarşımdakı sifətin alovlu şöləsi ilə müqayisədə hər tərəf, elə bil, zülmətə qərq olmuşdu. Mən başqalarının burada olmasını unudub, bəlkə də, düz bir saat bu

insana tamaşa etdim, onun hər bir hərəkətinə göz qoydum. Gözlərində parlaq bir şəfəq şölələndi, sıxılıb düyünlənmiş əlləri, elə bil, partlayışla bir-birindən aralandı, titrəyən barmaqları açgözlüklə irəli uzandı, qumarbaşı ona iyirmi ədəd qızıl pul uzatdı. Bu saniyələrdə onun rəngi birdən-birə duruldu və o saat cavanlaşdı: qırıqları düzəldi, gözləri işıqlandı, çəng olmuş bədəni yüngüllüklə və sevinclə düzəldi, yəhərdə oturmuş çapar kimi o, dikəlib qələbəsidən qürrələ-nə-qürrələ-nə oturdu, barmaqları xüsusi bir gümrahlıqla və şövqlə girdə, cingiltili pulları seçib bir-bir ovcuna yığdı, onları əlində bir-birinə elə toxundurub oynatdı ki, pullar cingildəyib ahəngdar səslər çıxardı. Sonra o, yenə də narahatlıqla başını döndərüb izaxtaran cavan ov iti kimi, qarşıdakı yaşıl masaya təlaşla bir nəzər saldı və birdən təkənla əlindəki pulları koması ilə kvadratların birinə atdı. Yenə də həmin üzücü diqqət, sayıqlıq, yenə də həmin gərginlik! Yenə də dodaqlardan burnuna tərəf narın, titrək dalğalar səyriyib axışdı, təlaşla əllər bir-birinə geyişdi, gəncin əvvəlki sifəti tamamilə yoxa çıxdı, o dözümsüz, tamah cizgilərinin altında görünməz oldu, bu cizgilər də elə həmin dəqiqə dəyişildi, yenə peşmançılıq, ümitsizliklə əvəz olundu: gənclik ehtirası ilə həyəcanlanmış sifəti soldu, avazıdı, saralıb qoca üzünə döndü, baxışlar tutqunlaşdı və onlardakı atəş tamam söndü. Bütün bunlar yalnız bircə anda, diyircək istənilən nömrəyə düşmədiyi anda oldu. O uduzdu: bir neçə saniyə keyimiş halda durub qarşısına baxdı, elə bil, heç nəyi anlaya bilmirdi, lakin qumarbaşının növbəti qamçılایıcı çağırışını eşidən kimi onun barmaqları cəld hərəkətə gəlib, bir neçə qızıl puldan yapışdı. Amma artıq inamını itirmişdi, o, pulları əvvəlcə bir tərəfə, sonra nə düşündüsə, götürüb başqa bir tərəfə tulladı və diyircək hərəkətə gələn kimi qeyri-iradi olaraq cəld titrəyən əlləri ilə daha iki əzilmiş kağız pulu əvvəlki yerinə atdı.

Gah uğurlu, gah uğursuz qurtaran bu udub-uduzma səhnə fasiləsiz olaraq düz bir saat davam etdi və bu saat ərzində mən nəfəsimi dərmədən, bir an da olsun nəzərlərimi aramsız olaraq dəyişilən, bütün daxili ehtirasların qaynayıb, coşub daşdığı bu sifətdən yayındırmır, gözlərimi bu ovsunlu barmaqlardan, hər kiçik əzələsi qalxıb-enən bu əllərdən çəkə bilmirdim. Heç bir teatrda mən aktyorların üzünə, aramsız olaraq dəyişilən bu sifətə baxdığım kimi, belə gərgin tamaşa etməmişdim. Mən heç bir vaxt özgəsində həyəcan doğuran belə bir oyuna düşməmişdim. Əgər məni bu dəqiqələrdə müşahidə etsəydilər, onda mənim o zillənmiş, donuq, gərgin nəzərlərimi hipnoz təsirinə düşmüş hesab edərdilər, doğrudan da, mənim vəziyyətim elə idi ki, elə bil, sehrlənmiş halda donub

qalmışdım – mən bundan nəzərlərimi ayıra bilmirdim və salondakı hər şey – bir-birinə qarışmış işıqlar, qəhqəhələr, adamlar, baxışlar məni dumanlı şəkildə, formasız sarı tüstü topası kimi əhatə etmişdi, bunların içərisində mənim gözlərimə yalnız onun alovlu sifəti görünürdü – odlar içərisində parlaq bir alov! Mən heç nə eşitmirdim, heç nə hiss etmirdim, ətrafimdakı adamların necə çoxaldığını, necə sıxlaşdığını görmürdüm, başqa əllərin isə ilbiz buynuzu kimi pulu necə axtarmasını, yaxud ortalığa bir təkənla necə tullamasını və pulları necə qamarlamasını görmürdüm: nə diyircəyi görür, nə də qumarbaşının səsinə eşidirdim, eyni zamanda hər şeyi, nə baş verdiyini, əşyanın əksinin qabarıq güzgüdə böyüdüldüyü kimi, hiss və həyəcanın şiddəti nəticəsində bu əllər də, sanki, yuxuda qəribə böyüdülmüş bir şəkildə görürdüm. Belə ki, mənim ruletkaya baxmağıma heç bir ehtiyac qalmırdı: diyircəyin qara, yaxud qırmızı xanaya düşməsi, onun fırlanması, dayanması, bu proses – uduzma və udma, intizar və peşmançılıq ehtirasla çulğalanmış bu sifətin hərəkət və mimikasında özünü görünməmiş bir qüvvə ilə büruzə verirdi.

Lakin, sonra elə bir qorxulu an gəlib çatdı ki, bu an haqqında mən həmişə qəlbimin dərinliklərində qorxunc bir vahimə ilə düşünürdüm, bu an yaxınlaşmaqda olan fırtına kimi məni qərq etməyə hazırlaşır və nəhayət, gərilməmiş əsəblərimi döyəcədi. Yenə də diyircək cingilti ilə xanaya yumbalandı, yenə də ani sakitlik yarandı, yüzlərcə insan nəfəsini çəkib gözlədi; «Sıfır!» – qumarbaşı elan etdi və o saat da cingilti və şax-şax pullar hər tərəfdən sürətlə qalaqlandı. Elə o dəqiqədə də bir-birinə möhkəm sıxılmış əllər təsvirəgəlməz dərəcədə dəhşətli hərəkətlər eləməyə başladılar; sanki, bu əllər ətrafda olmayan nəyisə qamarlamaq üçün atıldılar və nəhayət, boşa çıxdıqda üzgün və ümitsiz halda stolun üstünə sərildilər. Sonra onlar birdən-birə, sanki, yenidən cana gəldilər, qızdırmalı kimi stolun üstündən sürüşüb geri çəkildilər və vəhşi pişiklər kimi bədənin hər yerinə – yuxarı, aşağı, sağa, sola dırmaşmağa, qızğınlıqla cibləri qurdalamağa, söküb tökməyə başladılar ki, bəlkə, yaddan çıxmış bir-iki qəpik-quruş haradasa gizlənib qalıb. Hər dəfə də bu əllər geriyə bomboş qayıdırdı, lakin bu mənasız, bu əhəmiyyətsiz axtarışlar yeni qüvvə və qızğınlıqla təkrar olunurdu, ruletka isə yenidən fırlanır, başqalarının oyunu davam edirdi, qızıl pullar cingildəyir, stullar tərپənir və minlərlə pıçılıtlı hay-küy vızıltı kimi zalı başına götürürdü. Mən dəhşətdən sarsılmış halda titrəyirdim. Mən bütün bunları, o əlləri elə aydın şəkildə duyurdum ki, sanki, naümid halda əzilmiş ciblərin qırıqlarında, heç olmazsa bir qəpik

tapmağa can atan o barmaqlar mənim öz barmaqlarım idi. Birdən qarşımdakı bu şəxs bir təkənla yuxarı atıldı, sanki, gözlənilmədən halı pisləmiş, bu saat boğulacaq adamlar kimi, sərt hərəkətlə sıçrayıb ayağa qalxdı; oturduğu stul gurultu ilə döşəməyə aşdı. Lakin özü də bunu hiss etmədən qorxdu və təəccüb içərisində ona yol verən ətrafdakı adamları görmədən səndirləyə-səndirləyə stoldan uzaqlaşdı.

Bütün bunları müşahidə edə-edə mən, sanki, daşa dönmüşdüm. Mən o saat başa düşdüm ki, bu adam ölümə gedir! Belə ayağa qalxan bir şəxs mehmanxanaya, restorana, qadın yanına, dəmiryol stansiyasına, bir bəni-insan yanına deyil, bilavasitə özünü uçurumdan atmağa gedər. Hətta bu cəhənnəmdəki ən daşürəkli, duyğusuz qumarbazlar da hiss etməlidirlər ki, bu adamın nə evində, nə bankda, nə qohumlarında heç bir yatırısı yoxdur, ancaq axırıncı pulu və həyatda artıqlıq edən canı ilə burada oturmuşdu, indi də harada isə onu bada verməyə gedirdi.

Mən həmişə məhz bundan qorxurdum, elə bil, ilk baxışdan sövq-təbii olaraq başa düşmüşdüm ki, bu oyunda udmaq və yaxud uduzmaqdan daha vacib bir məsələ həll olunur, bu, belə də oldu, onun gözlərində həyatın birdən-birə əriyib yoxa çıxdığını, bir az bundan əvvəl canlı olan sifətini solğun ölüm pərdəsi bürüdüyünü görcək, elə bil, məni müdhiş bir ildırım vurdu. Onun mənalı hərəkətləri mənə o qədər möhkəm təsir etmişdi ki, o, yerindən qopub səndirləyə-səndirləyə bayıra çıxmaq istərkən mən qeyri-iradi olaraq qarşımdakı masanı qarmaladım, çünki mən bu ana qədər onun oyun zamanı keçirdiyi həyəcanları bütün qəlbim, sinirlərim vasitəsilə necə duymuşdumsa, bu səndirləmənin mənasını da eləcə bütün varlığım ilə başa düşdüm. Elə bil, məni nəşə çəkirdi, mən onun dalısınca getməyə bilmirdim: ayaqlarım gedir, bədənimi sürükləyib aparırdı. Bütün bunlar tamamilə şüursuz şəkildə baş verirdi, mən nə etdiyimi bilmirdim, elə bil, məni buna vadar edirdilər, odur ki, ətrafımdakılara da məhəl qoymadan, öz şəxsiyyətimi belə düşünmədən koridor boyu bayır qapıya tərəf götürüldüm.

O, paltar asılqanının yanında dayanmışdı. Xidmətçi paltosunu gətirdi. Lakin taqətsiz əlləri daha onun iradəsinə tabe olmurdu. Xidmətçi, şikəst bir adam olduğu kimi, qayğı ilə ona qollarını geyməkdə kömək etdi. Mən onun mexaniki olaraq qulluqçuya hörmət etmək məqsədi ilə əlini jiletinin cibinə necə saldığını, lakin bu boş cibdən heç nə çıxara bilmədiyini gördüm. Birdən, elə bil ki, o, hər şeyi yenidən xatırladı, xidmətçiyə pərt halda nəşə bir söz mızıldandı, yenə də əvvəlki kimi

yerindən qopub irəli atıldı və sərxoş adamlar kimi, xidmətçinin əvvəl həqarətli, sonra isə hər şeyi anlayaraq təbəssümlü baxışları altında qumarxananın pillələri ilə ağır-ağır aşağı düşməyə başladı.

Bütün bu hərəkətlər elə iyrənc idi ki, onu izlədiyimə görə xəcalət çəkdim. Mən üzümü qeyri-iradi olaraq yana çevirdim, özünü teatrda başqasının iztirabına kənardan həyəcanla tamaşa edərkən utandığım kimi göstərməyə çalışdım, lakin həmin o anlaşılmaz qorxu məni yenidən hərəkətə gətirdi. Mən daha heç nə düşünmədən tələsik paltarımı xidmətçidən aldım və qeyri-iradi bu yad adamın dalınca qaranlığa getdim.

Missis K. bir anlığa hekayətini kəsdi. O, bu müddətdə qarşımda əyləşib, bütün bu hadisələri, elə bil, əvvəlcədən dönə-dönə götür-qoy edib, qayğıkeşliklə sistemləşdiribmiş kimi, özünəməxsus təmkinlə, təfsilatı ilə fasiləsiz olaraq danışdı. İndi, o tərəddüdlə dayanıb birdən hekayətini kəsdi və mənə baxdı. Narahat halda dilləndi:

– Mən sizə və özümə də söz vermişəm ki, hər şeyi açıq, mümkün qədər olduğu kimi danışım. Sizdən xahiş edirəm ki, mənim bu etirafıma tamamilə inanasınız, hərəkətlərimdə qaranlıq, gizli eyhamlar axtarmayasınız, əgər onlar olsaydı, mən bu gün utanmadan, çəkinmədən hər şeyi danışardım. Mən yenə də təkrar edirəm ki, əgər mən bu ümitsiz oyunçunun dalısınca küçəyə qaçırdımsa, bu heç də mənim ona vurulduğum demək deyildi, mən hətta onun kişi olduğunu belə düşünmürdüm, doğrudan da, mənə, o zaman qırx yaşı olan bir qadına, ərim öləndən sonra heç bir kişi baxışı təsir eləməmişdi. Belə hiss mənim üçün artıq yox kimi idi. Mən bunu sizə müfəssəl söyləməliyəm, əks təqdirdə, siz sonra baş verəcək hadisənin dəhşətini bütünlüklə təsəvvür edə bilməzsınız. Doğrudur, mən o vaxt bu bədbəxt biçarənin dalısınca sürüklənən qüvvətli daxili hissimin mənasını düzgün müəyyənləşdirə bilmirdim, burada bir maraq da, dəhşətli bir qorxu da var idi və yaxud qara bulud kimi bu gəncin başının üstünü alan o anlaşılmaz fəlakətdən doğan qorxu idi. Belə hissi xırdalamaq, götür-qoy etmək olmur, hər şeydən əvvəl ona görə ki, bu hiss səni birdən-birə görünməmiş bir qüvvə ilə əsir edir – yəqin ki, mənim bu cəhdim, sadəcə olaraq, kömək etmək arzumdən doğan instinktdən başqa bir şey deyildi, bax bu cür bir instinktlə adam küçədə avtomobil altına düşəcək uşağı geri çəkmək üçün özünü irəli atar. Yaxud boğulanı xilas etmək üçün üzmək bilməyən bir adamın körpüdən özünü suya atmasını izah etmək olarmı? Bu hisslər

qarşısı alınmaz dərəcədə güclü olur. Bu güc onlara etmək istədiyi cəsur hərəkətin nə qədər ağılsız və təhlükəli olduğunu düşünməyə, götür-qoy etməyə imkan vermədən onları uçuruma itələyir; eynilə mən də düşünmədən, şüurlu götür-qoy etmədən o bədbəxt gəncin dalısınca oyun zalından vestibülə, oradan da qumarxananın həyətinə çıxdım.

Mən əminəm ki, siz də, hər hansı həssas qəlbli bir adam da o saat bu qorxulu marağın əsiri olardınız, çünki sərxoş kimi yavaş-yavaş, səndirləyə-səndirləyə, qoca kişilər kimi pillələrdən ayaqlarını sürüyə-sürüyə düşüb küçənin səkisinə çıxan, ən çoxu iyirmi dörd yaşı olan bu gəncin görkəmindən dəhşətli bir şey təsəvvür etmək mümkün deyildi. O, aşağı enib bədənini skamyaya kisə kimi saldı. Mən yenə sarsıldım, bu dəfə aydın gördüm ki, bu adam üçün həyat bitmişdir. Həyatdan əli tamam üzülmüş, yaxud tamam ölmüş adamlar torpağa eynən bu cür yığılırlar. Bu zaman buradan ötən olsaydı, başı geriyə, belinə sarı qanrılmış, əlləri ölgünləşmiş şəkildə yerə tərəf sallanmış bu zavallını fənərin zəif və titrək işığında gicgahına güllə sıxılmış bir adam hesab edərdi. Bax, bilmirəm fikrimi necə ifadə edirəm, bilmirəm necə oldu ki, bu qorxunc xəyal birdən-birə peyda olub, məni labüd surətdə bürüdü, o, mənim gözümə bu an intihar etmiş şəkildə göründü, mən artıq möhkəm əmin idim ki, onun cibində tapança vardır, sabah ya bu, ya da başqa skamyada qanına qəltan olmuş bu gəncin cəsədini tapacaqlar, çünki onun skamyanın üstünə yığılan bədəni birdən uçurumdan başaşağı yuvarlanaraq, dərənin dibinə çatıncaya qədər dayanmadan bir qaya parçasından heç nə ilə fərqlənmirdi: mən heç bir zaman təsəvvür etməzdim ki, bədənin bir hərəkəti ilə ümitsizliyi və əzginliyi belə dolğun ifadə etmək olar.

İndi siz mənim vəziyyətimi təsəvvür edin. Bu bədbəxt gəncin hərəkətsiz halda üstünə sərildiyi skamyanın iyirmi, otuz addımlığında dayanıb, bilmirdim nə edirəm; bir tərəfdən kömək etməyə vadar edən şiddətli meyil, digər tərəfdən küçədə yad kişi ilə danışmağı qəbahət hesab edən bizə aşılانmış o əxlaq qanunları! Qaz fənərləri üzünü qara buludlar almış havada işarır, hərdənbir buradan ötüb-keçənləri işıqlandırır; gecə yarısına az qalırdı və mən, demək olar ki, küçədə bu qara kölgə ilə tək qalmışdım. Beş, on dəfə mən ona yaxınlaşmaq üçün cəsarətə gəldim, amma hər dəfə də məni həya və yaxud, bəlkə də, sirli bir qorxu tutub saxladı; axı suda batmaqda olan bir şəxs ona kömək etmək istəyən adamı da özüylə batırmağa hazırdır, buna görə də mən tərəddüdlər içində hey öz-özümə etiraf edirdim ki, çox ağılsız, çox gülcünc bir vəziyyətə düşmüşəm! Ancaq mən nə bir söz danışa bilir, nə

də çıxıb gedə bilir, nə bir tədbir görə bilir, nə də onu tərk edirdim. Ümidvaram ki, sizə desəm inanarsınız ki, mən, bəlkə də, düz bir saat, – o bitməz-tükənməz saat ki, elə bil, gözəgörünməz dənizdir, orada minlərlə, on minlərlə kiçik dalğalar üzürdü, – bu bir saat ərzində mən bir insanın məhvi qarşısında sarsılmaz və həm də hipnoz vəziyyətdə səkidə o tərəf-bu tərəfə gəzdim, müəyyən bir qərara gələ bilmədim.

Lakin, həqiqətən, mənim bir şey deməyə, yaxud nəsə bir şey etməyə cəsarətim qalmamışdı, gecə yarısına kimi beləcə dayanıb gözləyə bilərdim və yaxud, nəhayət ki, qəlbimin ağıllı çağırışına itaət edib evə gedərdim. Bəli, deyəsən, mən artıq bu başibəlalı qumarbazı köməksiz halda belə uzalı qoyub getmək qərarına da gəlmişdim, lakin elə bu zaman təbii bir qüvvə mənim qətiyyətsizliyimə son qoydu. Daha doğrusu, yağış yağmağa başladı. Axşamdan bəri külək, dənizdən qatı sulu bahar buludlarını sürükləyib şəhərin üzərinə yığmışdı, hava cansıxıcı bir hala düşmüşdü. Adama elə gəlirdi ki, səma yerə tərəf sıxılmaqda davam edir, birdən tək-tək iri yağış damcıları yerə dəyib şappıldadı, az sonra külək sulu yağış selini ardı-arası kəsilmədən ətrafa səpələdi. İslanmamaq üçün mən istər-istəməz özümü yaxınlıqdakı köşkün talvarı altına saldım, o saat çətrimi açsam da yenə şiddətli yağış ətrafdan sıçrayaraq paltarımı isladırı. Damcılar özünü qeyzlə yerə çırpıb dağılır, soyuq dənəciklər əllərimə və üzümə çilənirdi.

Lakin bu, o qədər dəhşətli idi ki, artıq iyirmi ildən çox bir müddət keçməsinə baxmayaraq, indi də yadıma düşəndə qəhərlənirəm, zavallı biçarə bu sel-su altında yenə də hərəkətsiz halda skamyada qalıb tərپənmirdi. Bütün navalçalardan su şırıldayır, şəhərdən miniklərin sürətlə ötüb-keçən gurultusu eşidilir, sağdan, soldan yaxalıqlarını qaldırmış qara kölgələr görünüb yoxa çıxır, bütün canlılar gizlənməyə çalışır, yüyürür, qorunur, münasib bir sığınacaq axtarırdı: insanlar da, heyvanlar da bu təbiət hadisəsi qarşısında vahiməyə düşmüşdü. Ancaq tək-cə skamya üstündəki bu qara insan yumağı nə hərəkətə gəlir, nə də bir qurcalanırdı. Mən sizə qabaqcadan dedim ki, bu adam öz hərəkətləri və tərپənişi ilə hisslərini ecazkar bir şəkildə düzgün ifadə edə bilirdi; amma yer üzündə heç bir varlıq, heç nə bütün bu ümitsizliyi, bu dirikən ölülüyü belə dəhşətli şəkildə ifa edə bilməzdi; bu hərəkətsiz sükunət, bu hissiz, tərپənişsiz oturuş, çılğın yağışdan daldalanmaq üçün ayağa qalxıb iki-üç addım atmağa belə iqtidarsızlıq, öz varlığına belə dönük, belə laqeyd münasibət, özünə qarşı belə sonsuz etinasızlıq! Heç bir heykəltəraş, heç bir şair: nə Mikelandelo, nə Dante güclü yağış altında qalıb, ondan xilas olmaq üçün cüzi cəhd etməyə belə təqəti qalmamış, yorulub tamam haldan düşmüş bu canlı kimi mənə

ümitsizliyin son həddini, yer üzündəki əzabın son dəhşətini bu cür güclü, bu cür qabarıq şəkildə hiss etdirə, duyduca bilməzdi.

Bu hal məni yerimdən oynatdı, başqa cür də edə bilməzdim. Mən cəld irəli atılıb, aramsız şırıldayan soyuq yağış altında özümü ona çatdırdım: «Durun!» – deyə skamyaya üstündə yumağa dönmüş bu insanın qolundan yapışib silkələdim. Onun sönük nəzərlərində nəsə, elə bil, hərəkətə gəldi: əllərini zəif-zəif tərpedib qalxmaq istədi, amma məni, deyəsən, anlamadı. «Durun!» – deyə mən onun yaş qolundan bir qədər hirsə və güclə dartdım. Bu zaman o ağır-ağır, nəsə könülsüz bir halda skamyadan qalxıb soruşdu: «Nə istəyirsiniz?» Mənim isə cavab verməyə bir sözüm yox idi, axı heç özüm də bilmirdim ki, onu haraya aparmaq lazımdır: bircə buradan uzaqlaşmaq, bu soyuq sel-sudan, bu ağılsız, bu dərin ümitsizliyin intihar pəncəsindən xilas olmaq lazımdı. Mən onun qolunu buraxmırdım, hissiz cəsədini köşkə tərəf dartıb aparırdım, heç olmasa, damın irəliyə çıxmış ensiz talvarı bizi bu quduz küləkdən və yağışdan azacıq da olsa qoruyardı. Mən, bundan savayı, daha heç nə haqqında düşünmürdüm. Bircə bu adamı talvar altına, quru bir yerə sürüyüb salmaq istəyirdim. Mənim daha bundan başqa müəyyən bir fikrim, məqsədim yox idi.

Nəhayət, biz bu ensiz, quru yerdə yanaşı dayandıq, arxamızda bağlı köşk divarı, başımız üzərində isə çox kiçik bir talvar vardı, sakitləşmək bilməyən sel-su soyuq damcılarla üz-gözümüzü, paltarımızı tamam islatmışdı. Vəziyyət get-gedə dözülməz bir şəkllə düşürdü. Mən suyu süzülən bu yad adamla nə vaxtadək qoşa dayanacaqdım? Digər tərəfdən, onu dartıb buraya salandan sonra heç nə demədən necə çıxıb gedə bilərdim? Nəsə olmalıydı və mən də bu olacaq hadisəni fikrimdə tədricən aydınlaşdırmağa çalışırdım: «Yaxşı olar ki, – mən öz-özümə düşündüm, – onu miniklə evinə aparım, sonra isə otelə qayıdım; sabah, yəqin ki, o özü müəyyən bir çıxış yolu tapar». Bu məqsədlə də yanımda hərəkətsiz dayanıb, gözlərini qaranlığa zilləmiş bu adamdan soruşdum:

– Harada olursunuz?

– Mənim mənzilim yoxdur... Mən elə bu axşam Nitsadan gəlmişəm... Mənim yanıma getmək olmaz.

Axırıncı sözləri mən o saat başa düşmədim. Yalnız sonra mənə aydın oldu ki, o, məni... məni yüngül əxlaqlı bir qadın... axşamları sərxoş bir kişidən, yaxud

qumarda bəxti gətirmiş bir oyunçudan bir qədər pul qoparmaq niyyəti ilə dəstə ilə qumarxananın həndəvərində dolaşan qadınlardan biri hesab edirmiş. Axı o, heç başqa cür də düşünə bilməzdi, çünki mən yalnız indi, hər şeyi sizə danışdığım bir zamanda öz vəziyyətimin ağlasığmazlığı, əfsanəviliyini dərk edirəm: mənim haqqımda başqa daha nə düşünə bilərdi, doğrudan da, təklif olunmadan onu skamyadan qaldırıb darta-darta ardımca aparmağım heç də əxlaqlı bir qadın hərəkətinə bənzəmirdi. Ancaq o zaman mən bu barədə düşünməmişdim, yalnız sonralar, çox-çox sonralar onun mənim şəxsiyyətim haqqında olan o yanlış, o müdhiş fikrinin mənasını dərk etdim. Yoxsa, mən söhbətimizin anlaşılmazlığını daha da gücləndirən sonrakı sözləri heç söyləməzdim. Mən dedim:

– Onda otellərin birində otaq tutmaq lazımdır. Siz burada qala bilməzsınız. Siz bir sığınacaq tapmalısınız.

Bax yalnız indi mən onun o dəhşətli yanlış fikrini anladım, çünki o, heç mənə sarı çevrilmədən istehzal bir tərzdə:

– Yox, – dedi, – mənə otaq gərək deyil, mənə, ümumiyyətlə, heç nə lazım deyil, əbəs yerə özünü əziyyətə salma, məndən heç nə çəkə bilməyəcəksən. Sən axtardığın adam mən deyiləm, mənim pulum-zadım yoxdur.

Bu sözlər elə dəhşətlə, elə sarsıdıcı bir etinasızlıqla deyildi ki, eyni zamanda, belə islanmış bütün mənəviyyəti ilə üzülmüş bu adamın belə ölgün, belə halsız bir vəziyyətdə divara söykənilib dayanması mənə o dərəcədə təsir etdi ki, çürükçülük edib, ondan inciməyimə heç bir lüzum qalmadı. Onun salondan səndirləyə-səndirləyə çıxdığı andan məni əsir edən və bütün bu ağlasığmaz dərəcədə cəfəng bir saat ərzində qəlbimi rahat buraxmayan həmin hiss yenidən məni bürüdü: burada bir insan, bir gənc, canlı, nəfəsli bir məxluq ölümlə üz-üzə dayanmışdı, onu ölümün pəncəsindən mən xilas etməliydim, yalnız mən! Yaxın gəldim.

– Puldan yana narahat olmayın, gedək! Burada qala bilməzsınız, mən sizi yerləşdirərəm. Heç bir şey haqqında narahat olmayın, ancaq, tez olun, gedək!

O, başını çevirdi, yağış hələ də ətrafı döyəcəliyirdi, navalçadan şırıltı ilə su axıb ayaqlarımıza sıçrayırdı. Mən bu zaman hiss etdim ki, o, ilk dəfə qaranlıqda mənim üzümü görməyə cəhd edir. O qurcalandı, görünür, artıq bədəni də letargiya yuxusundan yavaş-yavaş oyanmağa başladı.

– Neyləyim, necə istəyirsən? – o, tabe olaraq cavab verdi. – Mənim üçün fərqi yoxdur... Yaxşı, niyə də axı getməyək? Gəlin!

Mən çətri açdım, o, mənə yaxınlaşdı və qoluma girdi. Bu gözlənilməz yaxınlıq məni narahat etdi, hətta qorxutdu da. Ürəyim şiddətlə döyünməyə başladı. Onun qolunu kənar etməyə cəsarətim çatmadı, axı onu rədd etsəydim, o məhv ola bilərdi və mənim bura qədərki əziyyətim heçə gedərdi. Biz qumarxanadan bir neçə addım uzaqlaşdıq. Yalnız burada ağıma gəldi ki, bəs sonrası necə olacaq? “Yaxşı olar ki, – tələsik düşündüm, – onu hər hansı bir otelə aparım, orada ovcuna pul basım ki, gecələsin və səhər evlərinə gedə bilsin...” Sonrası barədə mən heç düşünməzdim də. Elə bu zaman kazinonun qarşısından tez-tez ötüb-keçən faytonlardan birini saxladım, biz əyləşdik. Faytonçu soruşanda ki, hara sürüm, mən əvvəlcə cavab verə bilmədim. Mən başa düşürdüm ki, bu suda islanmış cücəyə oxşayan adamı bahalı otellərə qəbul etməzlər, digər tərəfdən də, belə işlərdə o qədər təcrübəsizdim ki, sözlərimin başqa bir mənə verəcəyini düşünməyib faytonçuya: «Ucuz otellərdən birinə!» – dedim.

Faytonçu dinməzəcə və laqeyd halda atları qovurdu. Yanımdakı bu yad adam heç dinmirdi: təkərlər taqqıldayıır, yağış şiddətlə şüşəni döyəcəliyirdi; bu, tabuta bənzəyən qanlı, qaranlıq, darısqal, dördkünc qutuda elə narahat idim ki, sanki, özümlə bir meyit aparırdım. Çalışırdım ki, bu cansızıcı sakitliyi pozmaq, bu qəribə və dəhşətli şəxsi dilə gətirmək üçün nəsə düşünüm, hər hansı bir söz tapım, lakin heç nə ağıma gəlmirdi. Bir neçə dəqiqədən sonra fayton dayandı, mən birinci olaraq düşdüm. O, key halda, aşağı enib qapını örtüncə, mən faytonçunun pulunu verdim. Biz kiçik, mənə tanış olmayan bir mehmanxananın girəcəyində dayandıq, ensiz şüşə talvar bizi qəzəbli bir inadkeşliklə qatı zülməti didib-parçalayan yağışdan qoruyurdu.

Heydən düşmüş bu yad adam ağır gövdəsini qeyri-iradi olaraq divara söykədi, onun islanmış şlyapasından və əzilmiş köynəyindən hələ də su süzülürdü. Çaydan dartıb çıxarılmış və hələ özünə gəlməmiş adamlar kimi orada dayanıb qalmışdı, üstündən damcılayan su ayağının yanından axıb aşağıda gölməçələniirdi. Ancaq o, suyu alınma, üzünə damcılayan şlyapasını çıxarıb çırpmağa, yaxud bir tərəfə atmağa belə cəhd etmirdi. O elə dayanmışdı ki, elə bil, bütün bunların onun üçün heç bir fərqi yox idi. Onun belə acınacaqlı görkəminin mənə necə təsir etdiyini sizə danışa, izah edə bilmirəm.

Lakin yenə bir şey etmək lazım idi. Mən əlimi pul kisəsinə saldım:

– Budur, alın, yüz frankdır, – deyə tələsik dilləndim, – götürün, bu pula bir otaq tutun, səhər isə Nitsaya yola düşərsiniz.

O, təəccüblə üzümə baxdı. Onun tərəddüd etdiyini görüb sözümə davam etdim:

– Mən sizi qumarxanada müşahidə edirdim, bilirəm ki, siz nəyiniz varsa, uduzmuşsunuz. Sizdən qorxuram, deyəsən, ağılsız bir hərəkət etmək qərarına gəlmişsiniz. İrəli uzanmış kömək əlini utanmadan qəbul edərlər... Buyurun, götürün!

Ancaq o, mənim əlimi gözləmədiyim bir qüvvə ilə geri itələdi:

– Sən çox səxavətli qadınsanmış, – deyə o mızıldandı, – lakin bədxərclik eləmə, mənə artıq heç nə ilə kömək edə bilməzsən. Bu gecəni yatdım-yatmadım – heç bir fərqi yoxdur. Sabah onsuz da hər şey bitəcək. Mənə kömək etmək mənasızdır.

– Yox, siz bunu götürməlisiniz! – deyə təkid etdim. – Səhər siz başqa cür düşünəcəksiniz. Hələlik siz bircə yuxarı qalxın, yaxşıca-yaxşıca yatıb dincəlin. Gündüz hər şey dəyişiləcək, bax görərsiniz.

Lakin mən yenidən təkid edəndə o, yenə də irəli uzadılmış əlimi qəzəblə geri itələdi.

– Çək o tərəfə! – deyə o, yenə də boğunuq bir səslə dilləndi. – Axı nə mənası?! Başqasının otağını qana bulaşdırmaqdan, hər şey küçədə baş versə, daha yaxşı olar. Mənə yüz frankla yox, heç min frankla da kömək edə bilməzsəniz. Mən, onsuz da, sabah bu puldan qalan qəpik-quruşla yenə də qumarxanaya gedəcək, son qəpiyimi uduzana kimi oynamağımdan əl çəkməyəcəyəm. Axı hər şeyi yenidən başlamağın nə xeyri? Mənimki elə bura qədərdir, bəsdir daha!

Bu tutqun səsin mənim ruhumu necə xəncərlədiyini siz təsəvvür edə bilməzsəniz; bir təsəvvür edin: Sizin iki addımlığınızda cavan, gözəl bir insan dayanıb, o, indi nəfəs alır, yaşayır, siz də yaxşı bilirsiniz ki, əgər bu saat bütün qüvvə və bacarığınızı səfərbər etməsəniz, bu düşünən, danışan, nəfəs alan gənc məxluq ikicə saatdan sonra meyitə dönəcəkdir. Bu sərsəm inadkarlığa üstün gəlmək üçün məni birdən-birə qəzəbli, kinli bir hiss bürüdü. Mən hirslə onun qolundan yapışdım.

– Qurtarın bu sərsəmliyi! Bu saat yuxarı qalxıb özünüzə bir otaq tutun, mən isə səhər tezdən qayıdıb gələrəm, sizi vağzala apararam. Siz buradan çıxıb getməlisiniz. Siz sabah mütləq çıxıb evinizə getməlisiniz, biletlə sizi vaqonda görməyincə mən rahat ola bilməyəcəyəm. Yüz, yaxud min frank uduzmaqla adam öz cavan canına qəsd eləməz. Bu qorxaqlıqdır, qəzəb və əsəbdən doğan sərsəmlikdir. Sabah özünüz mənim haqlı olduğumu təsdiq edəcəksiniz!

– Sabah! – deyə o, qəribə bir istehza, kinayə ilə dilləndi. – Sabah! Eh, sabah mənim haralarda olacağımı kaş siz biləydiniz! Kaş özüm də bunu biləydim, indi mən də bunun marağındayam. Yox, gedin evinizə, əzizim, özünüzə əziyyət verməyin, pulunuzu beləcə kül edib, göyə sovurmayın.

Lakin mən əl çəkmədim. Elə bil, qeyzli bir inadkarlığa mübtəla olmuşdum. Var gücümlə onun əlini dartıb, banknotları ovcuna basdım.

– Siz bu saat pulları götürəcək və yuxarı qalxacaqsınız. – Mən bu sözləri deyib qətiyyətlə qapıya yaxınlaşdım və zəngin düyməsini basdım. – Bax belə, mən artıq zəngi basdım, indi bax, bu dəqiqə portye gələcək, siz onunla yuxarı qalxar, uzanıb yatarsınız. Səhər düz saat 9-da bu binanın qapısında sizi gözləyəcəyəm, birlikdə vağzala gedərik. Daha heç bir başqa şey haqqında narahat olmayın, sizin evə gedib çatmağınız üçün nə lazımdırsa edəcəyəm. İndi isə gedib yatın, daha heç nə haqqında düşünməyin.

Elə bu vaxt içəridən qapı cingildədi və portye qapını açdı.

– Gedək, – deyə birdən oğlan qətiyyətli, sərt və qeyzli bir səslə dilləndi və mən onun dəmir kimi barmaqlarının biləyimi necə sıxdığını, elə bil, yalnız indicə hiss etdim. Mən dəhşətə gəldim... elə qorxdum ki, elə bu saat şikəst olacaq, ağılım itirəcəkdim... Mən müqavimət göstərmək, dartınmaq, qaçmaq istədim... Lakin bütün iradəm, elə bil, iflic olmuşdu... və mən... Siz məni başa düşərsiniz... Mən... mən utanırdım ki, axı qapının ağzında dayanıb gözləyən portyenin qarşısında oğlanla necə əlbəyaxa ola bilərdim. Və mən... beləliklə, bir də gözümü açıb gördüm ki, otelin içərisindəyəm, mən danışmaq, bir şey demək istəyirdim, ancaq boğazım heyrətdən qurumuşdu... onun ağır və möhkəm əli biləyimdən üzülmürdü... Mən dumanlı halda hiss etdim ki, o, məni artıq pillələrdə dartıb çəkə-çəkə yuxarı aparır... Nəhayət, açar cingildədi... və nəhayət, mən bu yad adamlarla, bu gün belə adını bilmədiyim o naməlum oteldə tək-cə qaldım.

***.

Missis K. yenə də susdu və birdən ayağa qalxdı. Görünür, daha danışa bilmirdi. O, pəncərəyə tərəf addımladı, bir neçə dəqiqə sakitcə dayanıb bayıra tamaşa etdi, bəlkə də, elə beləcə alını, sadəcə olaraq, soyuq pəncərə şüşəsinə dayayıb durdu. Mən ona tərəf baxmağa cəsarət etmədim, belə həyəcan içərisində olan yaşlı bir qadına nəzər salmaq mənə ağır gəlirdi. Ona görə də beləcə sakitcə, heç bir sual vermədən, səsimi belə çıxarmadan oturub gözlədim. Nəhayət, ağır addımlarla geri qayıdıb qarşımda əyləşdi.

– Bax belə, indi artıq ən çətini deyilmişdir. Əgər mən yenə də təkrar olaraq sizə söyləsəm və mənim üçün həyatda müqəddəs olan hər şeyə – namusuma, uşaqlarıma da and içib desəm ki, düz o saniyəyə kimi bu tamamilə mənə yad olan kişi ilə... yaxınlıq etmək fikri heç mənim ağılıma belə gəlməmişdi, həm də mən heç nə düşünmədən, ağıllı götür-qoy etmədən, bəli, həyatımın düzən yolu üzərinə qoyulmuş bu tələyə tamamilə qeyri-şüuri olaraq düşdüm desəm, ümidvaram ki, siz mənə inanarsınız. Mən özümə və sizə söz vermişəm ki, həqiqəti danışım, ona görə də təkrarən deyirəm ki, mən yalnız hədsiz dərəcədə güclü kömək etmək arzusu ilə bu faciəli qəza-qədərə düşər olmuşdum ki, başqa bir daxili hiss, başqa bir gizli istək haqqında heç söz ola bilməz.

O otaqda həmin gecə baş verən hadisəni danışmaq əzabından məni xilas etməyinizi rica edirəm; onsuz da, mən özüm bir an belə olsun o gecəni unudub yadımdan çıxarmıram və heç bir zaman da unutmaq istəmirəm, çünki o gecə mən onun öz həyatını qorumaq üçün mübarizə aparırdım və yenə də təkrar edirəm: bu mübarizə ölüm-dirim mübarizəsi idi. Tamamilə aydın surətdə hiss edirdim ki, artıq həyatdan üzülmüş bu yad adam, suda boğulan saman çöpünə əl atan kimi, hədsiz hərarət və canfəşanlıqla məndən yapışmışdı. O, mənə elə sarmaşmışdı ki, elə bil, bu saat uçuruma yuvarlanacaqdı. Mən var qüvvəmlə, bütün istək və imkanım ilə onu xilas etmək istəyirdim. Belə bir saat insanların əlinə yalnız ömründə bircə dəfə düşə bilər, özü də milyondan yalnız birinə. Əgər bu dəhşətli hadisə olmasa idi, yəqin ki, məhv olmağa məhkum edilmiş şəxsin son nəfəsdə həyatından necə bir qarşısız alınmaz ehtirasla istifadə edib, nəşələnməsini öyrənə bilməzdim. İndiyə kimi

həyatının iyirmi ilini qapalı bir məişətdə yaşayıb, qayğısız güzəran keçirən mən təbiətin qəribə bir şəkildə istini və soyuğu, həyatı və ölümü, sevinci və ümitsizliyi bir-birinə belə bir quvvətli, belə heyrətamiz bir vəhdətdə birləşdirməsini necə öyrənə bilərdim?! O gecə, odlu sözlər və mübarizə, ehtiras, qəzəb və nifrətlə, göz yaşları ilə dolu, yalvarışlarla, sərxoşluq və sərməstliklə dolu bir gecə idi. Bu gecə mənə min illərə bərabər intəhasız gəldi. Həmin gecə biz iki adam – biri qeyzlənmiş, digəri qeyri-şüuru – birgə təkənla özümüzü uçuruma atıb, bir ölüm-dirim döyüşündən yeni hisslər, yeni düşüncələrlə çıxdıq.

Lakin mən bu barədə danışmaq istəmirəm. Mən heç nəyi təsvir edə bilmirəm və heç təsvir etmək də istəmirəm. Mən yalnız səhər oyandığım zaman o tənha dəqiqələrimdən söz açmaq istəyirəm. Mən daş kimi bir yuxudan oyanıb indiyə qədər görmədiyim o müsibətli gecədən xilas oldum. Mən uzun müddət çalışdım ki, gözümlü açam və gözümlü açarkən ilk dəfə mənim nəzərimə toxunan başım üzərindəki yad tavan, sonra isə bilmirəm necə gəlib düşdüyüm o özgə, mənə yad, mənə tanış olmayan o mənfur otağın yöndəmsiz görkəmi oldu. Əvvəlcə mən öz-özümü inandırmağa çalışdım ki, bu yuxudur, boğucu, qarmaqarışlıq, ağır qarabasmadan sonra adamı bürüyən daha yüngül, daha aydın bir yuxudur, lakin pəncərə önündə nüfuzedici, parlaq, həqiqi günəş şüası, səhər işığı görünür, aşağıdan küçənin hay-küyü, təkərlərin taqqıltısı, tramvay zənglərinin və insanların aydın səsləri gəlirdi, mən qəti başa düşdüm ki, heç də yuxu görmürəm, oyağam. Özümə gəlmək üçün mən qeyri-iradi olaraq bir az dikəldim və bu zaman... nəzərlərimi yana çevirərək... gördüm ki, yox, mən heç bir vaxt bu dəhşətimi şərh edə bilməyəcəyəm. Yad bir adam mənimlə enli çarpayıda... düz yanımda uzanıb yatır... ancaq yad, yad, yad, yarıçılpaq, tamam naməlum, yad bir adam.

Yox, bu dəhşət, mən bilirəm, təsvirəgəlməz bir dəhşətdir. Bu dəhşət məni elə bürüdü ki, gücümü itirib arxası üstə yatağa düşdüm. Lakin bu insanı bir qədər rahatlayan özündən getmə, yaxud bihuş olmaq deyildi, əksinə, bir an içərisində başıma gələn bütün dəhşəti, təsviredilməz müsibəti xatırladım, həyadan və abırdan ölmək istəyirdim, axı mən bu yad, bu özgə adamlarla necə olub ki, bu çarpayıya, bu iyrənc xarabaya gəlib düşmüşəm. Mən bu gün də aydın xatırlayıram ki, ürəyimin döyüntüsü, sanki, dayandı, nəfəsimi kəsdim, elə bil, mən bununla həyatımın axınını dayandırmaq, düşüncələrimi, bu aydın, bu dəhşətli surətdə aydın düşüncələrimi söndürmək, məhv etmək istəyirdim. Qəribə idi: mən hər şeyi dərk edirdim, lakin heç nəyi başa düşə, ayırd edə bilmirdim.

Əlim, ayağım bumbuz olmuş halda çarpayıda nə qədər beləcə uzalı qaldığımı heç bir zaman xatırlaya bilməyəcəyəm. Yalnız ölü, meyit tabutda beləcə uzanıb qala bilər. Mən təkcə bunu xatırlayıram: gözlərimi yumub Allaha yalvarırdım ki, qoy bütün bunlar pərvərdigarın sehrli qüvvəsi ilə həqiqət olmasın, doğru olmasın. Lakin mənim gərginləşmiş duyğularım artıq yalanı qəbul etmirdi, mən qonşu otaqdan insan səsi və su şırıltısı eşitdim, dəhlizdən ayaq səsləri gəldi və bütün bu səslər hər şeyin doğru olduğunu, amansız, rəhmsiz bir həqiqət olduğunu söyləyirdi.

Bu əzabverici vəziyyətin nə qədər davam etdiyini demək çətindir; belə hallarda saniyələr, elə bil, başqa vaxtlara nisbətən daha uzun olur. Lakin birdən məni başqa bir qorxu, sümüklərimə qədər işləyib, bədənimə üşütməyə salan bir qorxu bürüdü: adını bilmədiyim bu adam birdən oyanıb, mənimlə danışmağa başlar. Mən o saat başa düşdüm ki, mənim bircə çıxış yolum var: geyinmək və o oyanmamış çıxıb qaçmaq. Bir daha onun gözünə görünməmək, bir daha onunla danışmamaq! Qaçıb vaxtında xilas olmaq, qaçmaq, qaçmaq, geriye – öz əvvəlki, o sakit həyatıma, öz otelime qayıtmaq və birinci qatarla bu lənətəgəlmiş yerdən, bu ölkədən biryolluq, birdəfəlik çıxıb getmək, bir daha onunla qarşılaşmamaq, heç bir vaxt gözlərinə baxmamaq, nə bir şahidə, nə bir ittihamçıya, nə də bu işdə bir iştirakçıya möhtac olmaq! Bu fikir mənə qüvvət, cəsarət verdi: mahir oğrular kimi ehməllə hərəkətlə nəfəsimi çəkib, yavaşca çarpayıdan sürüşüb paltarlarımı axtarıb tapdım. Ehmalca geyinməyə başladım, bütün bədənim tir-tir əsirdi, qorxurdum ki, bu saat oyanacaq. Nəhayət ki, geyinib qurtardım. Bircə şlyapam qalmışdı, çarpayının o biri ayağından asılmışdı və mən pəncələrim üstə yeriyib, onu götürmək istərkən bu an dözə bilməyib, hörgüdən düşən qəfil daş kimi həyatımı əzmiş bu yad adamın üzünə bir də baxmalı oldum. Yalnız bircə dəfə mən onun üzünə baxmaq istədim, lakin... qərribə idi, dərin yuxuya getmiş bu cavan oğlan, həqiqətən, mənə tanış gəlirdi. İlk baxışda mən gördüyüm o sifəti heç tanımadım. Sanki, bu üz dünənki üz deyildi. Onun ehtirasdan dəhşətli, gərginlikdən yöndəmsiz bir şəkildə qıc olmuş üzünün qırışıqlarını, elə bil, silib tamamilə təmizləmişdilər, bu şəxsin sifəti indi tamamilə başqa görkəmdə idi: eynən uşaq üzü, körpə üzü kimi aydın, təmiz, işıqlı idi. Dünən bir-birinə sıxılan dişləri arasına tikilib bir-birinə dirənən dodaqları indi son dərəcə yumşaq, xəyala dalmış adamların ağız kimi azacıq açıq idi. Elə bil, bu dodaqlara aydın bir təbəssüm qonmuşdu, dalğalı sarışın saçları yumşalıb qırıqsız alınına yayılmışdı. O, rahat-rahat nəfəs alır, sinəsi ahəstə-ahəstə qalxıb-enirdi.

Yadınızdami, mən sizə danışdım ki, qumar masası başında mən heç bir zaman heç kəsdə bu adamın sifəti qədər gərgin, ehtiraslı, müdhiş bir sifət görməmişdim. Mən sizə yenə də deyirəm: heç bir vaxt, bəzən yuxularında nədənsə həyəcanlanıb üzgözündə qəribə təlaş oynayan körpələrimin o məsum sifətlərində də belə nurlu, belə şəfəqli cizgilər, belə xəfif bir sakitlik görməmişdim. O, indi cənnətə düşmüş kimi bütün qayğı, qorxu və həyəcanlardan tamamilə xilas olmuş kimi görünürdü. Belə gözlənilməz bir mənzərəni görərkən, elə bil, bütün vahimələri üzərimdən ağır bir yük kimi götürdülər – mən daha utanmırdım, yox, mən hətta, az qala, sevinirdim də. Bütün o dəhşətli hadisələr, bütün o ağlasığmaz, o dərkedilməz hadisələr birdən-birə xüsusi mənə kəsb etdi, mən şadlandım, bir qürur hissi ilə sevindim ki, əgər mən özümü qurban verməsə idim, zərif bir çiçək kimi burada sakitcə, rahat-rahat yatan bu cavan, bu gözəl oğlanı indi kim bilir haradasa – qayaların arasında qanına qəltan olmuş, ölmüş halda, eybəcərləşmiş bir sifətdə, vahiməli bir tərzdə, gözləri bərələ qalmış halda tapardılar. Mən onu xilas etmişəm, o, artıq xilas olmuşdur! Və mən bu dəfə – başqa cür deyə bilmirəm – bir ana nəvazişi ilə yenidən həyata qaytardığım bu oğlana təkrar bir nəzər saldım. Elə bil, mən özüm onu doğmuşdum, doğma balalarım nisbətən daha böyük əzabla, işgəncə ilə. Ola bilsin ki, bu sizə gülməli gəlir, lakin bu çirkli, mənfur otaqda, bu iyrənc zibilli mehmanxanada mənə birdən-birə elə bir hiss bürüdü ki, elə bil, mən kilsədəydim, əsrarlıqı və müqəddəsliyi məmnun bir halda duyur və hiss edirdim. Həyatımın o müdhiş dəqiqələrində yeni, daha valehedici, daha fərəhli anlar doğdu.

Bilmirəm, bir şeyə toxundum, yoxsa da ağızımdan bir söz çıxdı, nə oldusa, o, gözlərini açdı. Mən qorxub geriye çəkildim. O, təəccüblə ətrafına baxdı, eynən o dərin, o ağır yuxudan oyanıb ətrafa baxdığım kimi. Onun nəzərləri bu yad, bu özgə otağı dolaşmış təəccüblə mənim üzərimdə dayandı. O, hələ ağızını açmamış, fikirlərini toplamağa imkan tapmamış mən tez özümü ələ ala bildim. Onu bir söz belə deməyə qoymamaq, heç bir suala cavab verməmək, heç bir təklifə razı olmamaq, heç nəyi izah etməmək, dünən və bu axşam nələr baş verdiyi barədə heç bir kəlmə də danışmamaq!

– Mən çıxıb getməliyəm, – deyə tələsik dilləndim. – Siz burada qalın, geyinin. Saat 12-də kazinonun girəcəyində görüşərik, orada mən hər şeyi qaydasına qoyaram.

Mən onun cavabını gözləmədən götürüldüm. qaçdım ki, bu otağı bir də görməyim. Mən ətrafıma baxmadan, adını bilmədiyim (gecəni birgə keçirdiyim adamın adını bilmədiyim kimi) bu mehmanxanaya nəzər salmadan qaçdım.

***.

Missis K. bir anlığa hekayətini dayandırdı. O, yenidən danışmağa başlayanda, səsində artıq əzabverici həyəcan və narahatlıq hiss olunmurdu: nitqi indi, çətinliklə təpəyə qalxmış bir araba oradan başaşağı necə yüngülcə, necə sürətlə yuvarlanırsa, eləcə sərbəst və sürətli idi.

– Hə, mən səhər günəşinin şüalarına qərq olmuş küçə ilə öz otelimə qaçdım, dünənki sel-sudan sonra hava tərtəmiz olmuş və yüngülləşmişdi – mənim əzabla dolu qəlbim kimi! Əvvəlcə sizə dediklərimi bir xatırlayın: ərim öləndən sonra həyatımın axını bir növ başqa yön almışdı: artıq uşaqlarımın mənə ehtiyacı yox idi, özüm özümə ağır yük olmuşdum. Çünki müəyyən bir məqsədi olmadan yaşamaq ağılsızlıqdır. İndi, ilk dəfə olaraq, mənim öhdəmə məsul bir vəzifə düşmüşdü: mən bir insan həyatını xilas etmişdim, bütün qüvvə və səyimi səfərbər edib, onu məhv olmaqdan qurtarmışdım. Yalnız kiçik bir maneəni də dəf etmək lazım idi ki, bu vəzifə tamamilə yerinə yetirilmiş olsun. Bəli, öz otelimə qaçdım. Səhər saat 9-da otağıma qayıtdığıma görə portye məni təəccüblə təpədən-dırnağa süzdü. Lakin daha mən utanmır, çəkinmirdim; baş vermiş bu hadisənin nə dərdi, nə də kədəri daha məni sıxmırdı. Yaşamaq arzusu, kiməsə gərək olmaq hissi mənim damarlarıma aramsız olaraq isti qanla dolurdu. Otağımda paltarlarımı cəld dəyişdim; qara geyimimi (bunu mən sonra hiss etdim) çıxarıb, açıq rənglisi ilə əvəz etdim, pul götürmək üçün banka getdim, oradan qatarın yola düşmə vaxtını öyrənmək məqsədilə vağzala yollandım. Özümə də təəccüblü görünən xüsusi bir şövqlə daha bir neçə başqa işimi gördüm. Taleyin hökmü ilə ürcahıma çıxmış bu adamı yola salmaqdan və bununla da onu birdəfəlik xilas etməkdən başqa mənim elə bir işim qalmadı.

Doğrudur, onunla yenidən görüşmək asan deyildi, belə ki, dünən baş verən bütün hadisələr qaranlıqda, nə isə zülmət bir qasırga içərisində baş vermişdi, elə bil,

şəlalənin gətirdiyi iki daş qəflətən bir-birinə toxunmuşdu. Biz bir-birimizi ancaq üzdən tanıyırdıq. Mən hələ inanmırdım ki, bu yad adam məni, ümumiyyətlə, bir də tanıyacaqmı? Dünən bu bir təsadüf, bir sərməstlik idi. İki həyəcanlı, çaşqın insanın sərməstliyi! Bu gün isə mən ona özümü dünənkinə nisbətən daha yaxından tanıtmalıyam, çünki bu parlaq, bu amansız gündüz işığında mən onun qarşısında, əslində, necə idimsə eləcə, öz mənliliyimlə, öz görkəmimlə, əsl canlı bir qadın kimi dayanmalıydım.

Ancaq hər şey mən düşündüyümdən çox asan baş verdi. Şərtləşdiyimiz vaxtda mən qumarxanaya çatar-çatmaz cavan bir oğlan skamyadan qalxıb, mənə tərəf irəlilədi. Onun görkəmində və sözlə ifadə olunmayan hərəkətlərində təəccüblü bir sevinc, bir uşaq səmimiliyi, təmənnəsiz və xoş bir ecazkarlıq aydın bir ifadə ilə özünü qabarıq şəkildə göstərirdi. O, gözlərində sevinc atəşi, eyni zamanda ehtiraslı bir minnətdarlıqla mənə tərəf atıldı. Lakin həmin an, mənim baxışlarım bu gözlərə sancılan kimi, bu gözlərdəki şuxluq mütiliklə sönməyə başladı. Minnətdarlıq, insanlarda bu hissə az-az rast gəlmək olur, həqiqətən minnətdar olmaq istəyənlər isə çox vaxt bu hissi ifadə etməyə söz tapmırlar; onlar pərt halda susur, öz hisslərini ifadə etməkdən utanır və çox vaxt yersiz və mənasız sözlər söyləyirlər ki, istəklərini ört-basdır etsinlər. Lakin Allah, sirli bir heykəltəraş kimi bu gəncin qəlbindən keçənləri gözəl, ahəngdar ifadə etmək, elə ehtiraslı, odlü minnətdarlığını bütün varlığı ilə bürüzə vermək qabiliyyətini onun bədən üzvləri arasında hədsiz bir səxavətlə bölüşdürmüşdü. O, əllərim üzərinə əyilib, ehtiramla, bir uşaq kimi başını aşağı dikdi, bir anlığa duruxub, güc-bəla ilə dodaqlarını mənim barmaqlarıma dayadı, sonra geri çəkilib, əhvalımı xəbər aldı. Onun sözlərində, baxışlarında o qədər ciddi bir nəzakət vardı ki, mən bir neçə dəqiqədən sonra ondan çəkinməməyə başladım. Eyni zamanda, hisslərin belə aydın əks olunmasından ətrafda təbiət də, elə bil, cuşa gəlmişdi: dünən qəzəblə gurlayan dəniz indi elə sakit, elə hərəkətsiz, elə aydın idi ki, hər bir kiçik daş narın ləpələr altında sayrışırdı, qumarxana, mavritan üslublu ornamentlərlə bəzədilmiş o cəhənnəm ocağı indi göylərə baş vurur, təmizlənmiş mavi səma ilə qovuşub sehrkar bir görkəm alırdı, leysan yağışından qaçıb talvarında gizləndiyimiz o köşk isə indi bərq vuran əlvan rəngli don geymiş qızın, qarışıq halda üst-üstə qalağı topa-topa ağ, qırmızı, yaşıl, sarı rəngli gülləri olan gül-çiçək dükənina çevrilmişdi.

Mən onu kiçik bir restoranda nahar etməyə dəvət etdim və orada bu yad oğlan mənə öz macərəsinin müsibətli tarixçəsini danışdı. Onun söhbəti mənim yaşıl masa

üzərində əsəbiliklə bir-birini didişdirən o əlləri görərkən düşündüklərimi tamamilə təsdiq etdi. O, qədim Avstriya polyaklarından olan aristokrat bir ailədə doğulmuş, diplomat karyerasına yiyələnmək hüququ qazanmış, Vyana şəhərində təhsil almağa başlamış və bir ay bundan qabaq birinci imtahanını böyük müvəffəqiyyətlə vermişdi. Bu günü qeyd etmək üçün evində yaşadığı, özü də baş qərargahın zabiti olan dayısı onu Praterə aparır və onlar birlikdə yarış meydançasına gedirlər. Dayısının bəxti gətirir, o, üç dəfə udur. Udduqları bir dəstə pulu götürüb bahalı bir restoranda şam edirlər. Gələcək diplomat ertəsi gün müvəffəqiyyətlə verdiyi imtahana görə atasından aylıq əmək haqqı məbləğində pul alır. İki gün bundan əvvəl bu pulu o, hədsiz dərəcədə çox hesab edərdi, lakin asanlıqla udduqları o qədər puldan sonra o, bu bəxşişə etinasız qalır, heç məhəl də qoymur. Nahardan sonra o, həmin saat yenə də yarış meydançasına yollanır və heç nə düşünmədən pullarını qumara qoyur, öz xoşbəxtliyinə, daha doğrusu, bədbəxtliyinə şirikərək atasından aldığı məbləği son qəpiyinə kimi burada uduzub, Prateri tərk edir. Lakin oynamaq ehtirası onu rahat buraxmır. O, cıdırda, kafelərdə, klublarda qumar oynamağa başlayır, bu ehtirası onun vaxtını, dərslərini, əsəbini, hər şeydən əvvəl, pulunu əlindən alır. O daha heç nə haqqında düşünə bilmir, yuxusunu itirir, başlıcası isə, daha özünü idarə edə bilmir; bir dəfə axşam klubda pullarını uduzub evə qayıdır və soyunarkən cibində yadından çıxıb qalan əzilmiş bir kağız pul tapır. O dayana bilmir, yenidən geyinir və hansı bir kafedəsə bir neçə nəfər domino oynayan tapıncayadək bütün şəhəri dolanır, onlarla əyləşib səhər açılana qədər qumar oynayır. Bir dəfə də ərə getmiş bacısı bir məşhur aristokrat ailəyə verdiyi sələmdən aldığı əlavə pulla ona əl tutur. Bir müddət onun bəxti gətirir. Sonra isə tale amansızlıqla ondan üz döndərir; hey uduzur, uduzduqca daha da qızışır və bütün xərclərini ödəyə biləcək, verdiyi sözü vaxtı keçməmiş qürurla yerinə yetirə biləcək daha böyük bir uduşa ümid bağlayır. Beləliklə, o, öz saatını, kostyumunu uduzur. Nəhayət, ən dəhşətli bir işə əl atır, yəni xalasının nadir hallarda qulağına taxdığı mirvari sırğalarını şkafdan oğurlayır. Bir tayını böyük məbləğdə pula satır və həmin axşam qoyduğundan dörd dəfə çox pul udur. O, sırğanı geri almaq əvəzinə, risk edib bütün uduşu oyuna qoyur və uduzur. O, oğurluğun üstü açılmamış ikincisini satır və gözlənilmədən şövqə gələrək, həsrətini çəkdiyi sərvətə nail olmaq üçün qatarla Monte-Karloya yola düşür. O, burada öz çamadanını, paltarlarını, çətrini satmalı olur. Üstündə dörd patronlu olan tapançadan və xaç anası knyaginya X. tərəfindən ona hədiyyə verilmiş, heç vaxt yerə qoymadığı, üzərində qiymətli daş-qaşığı olan xaçdan başqa heç nəyi qalmır. O, bu xaçdan uzun

müddət ayrılmaq istəmir. Lakin o, bu xaçı da əlli franka verir ki, axşam qumarda həyat yox, ölüm uğrunda gedən şiddətli mübarizədən axırını dəfə həzz alsın...

O, bunların hamısını mənə məftunedici bir gümrahlıqla və şövqlə danışdı, mən onu həyəcanla, maraqla, aludə bir diqqətlə dinlədim. Mənim heç ağıma gəlmirdi ki, qarşımda əyləşmiş bu adam, əslində, oğrudur. Dünən mənə, yəni kübar cəmiyyətinin şərtlərinə ciddi əməl edən və ləyaqətli keçmiş olan bir qadına desəydilər ki, sən oğlun yerində, özü də mirvari sırğalar oğurlamış bir oğlanla dostcasına söhbət edəcəksən, mən həmin şəxsi, yəqin ki, sərsəm hesab edərdim. Lakin mən oğlanın söhbətində heç nə hiss etmədim. O elə təbii, elə inandırıcı danışdı ki, sanki, heç cinayətkarlıqdan deyil, hansısa bir xəstəliyin, bir qızdırmanın əlamətlərindən danışdı. Bundan başqa, keçən gecə o gözlənilməz, sarsıdıcı iztirabları ki mən çəkmişdim, mənim yerimə kim olsaydı, ona «bu mümkün deyildir» sözləri çox mənasız bir şey kimi görünərdi. Mən qayğısız keçirdiyim o qırx ilə nisbətən bu on saatlıq həyatımdan daha çox şey öyrəndim.

Lakin bu ilahi insanda məni başqa bir şey qorxuya salırdı. Bu, onun gözlərindəki alov parıltısına bənzər bir işıq idi. Bu işıq qumar ehtirasından danışanda elektrik cərəyanı kimi üzünün bütün əzələlərini lərzəyə salırdı. Yalnız, olub keçmiş hadisələr haqqındakı təəssüratı danışarkən qəlbində oyanan yeni hissləri onu sarsıdırdı və üzündə son dərəcə aydın bir şəkildə təzahür etdirirdi. Sövq-təbii olaraq, onun əlləri, yaraşığı nazik biləkləri olan əsəbi əlləri yenidən, eynən yaşıl oyun masası üstündə olduğu kimi, qovan və qovulan vəhşi heyvansayağı bir hal aldı. O danışanda isə mən gördüm ki, onlar birdən-birə biləkdən titrəməyə başladılar, qıvrıldılar, qıc olmuş kimi yığıldılar, sonra isə yenidən açıldılar və təzədən bir-birinə dolaşdılar. O, qiymətli sırğaları oğurladığını etiraf edəndə isə, mən qeyri-iradi olaraq diksindim, o əllər ildırım sürəti ilə sıçrayıb nəyisə qamarlayırmış kimi, oğrulara məxsus bir cəldliklə hərəkət etdi. Mən gördüm ki, əyani bir şəkildə gördüm ki, o barmaqlar qiymətli şeyə tərəf necə atılmış, ovcunun içi o sırğaları necə udmuşdu. Təsviredilməz bir vahimə içində mən başa düşdüm ki, hərİsliyi bu adamı son damla qanına kimi zəhərləmişdir.

Bu cavan, təmiz qəlbli, təbiətən tərki-dünya adamın hekayətində məni dəhşətə gətirən yalnız bir cəhət idi. Taleyin mənə ürcah elədiyi bu adamı bir dost kimi dilə tutmağı özümə borc bildim ki, bu saat Monte-Karlodan çıxıb getməsin və mən onun ailəsinə qayıtmasını təşkil edim, çünki sırğaların yoxa çıxmasının üstü açılrsa,

o, hələ tamamilə itirilməmiş mənliliyini də həmişəlik itirə bilərdi. Mən ona söz verdim ki, səfər xərcini və sığaları almaq üçün ona pul verərəm, lakin bu şərtlə ki, o, elə bu gün çıxıb buradan getsin və öz namusuna and içsin ki, bir daha əlinə kart almayacaq və ümumiyyətlə, heç vaxt qumar oynamayacaq.

Heç unuda bilmirəm ki, bu yad, bu məhv olmuş adam necə bir mütiliklə, getdikcə daha çox sezilən aydın, ehtiraslı bir minnətdarlıqla məni dinləyirdi. Mən ona kömək edəcəyimi söyləyəndə, o, elə bil, mənim sözlərimi göydə udurdu; birdən o, əllərini masanın üstündən irəli uzadıb, müqəddəs bir and içirmiş kimi, əllərini qarmaladı. Onun aydın, ümumiyyətlə, bir az dalğın gözlərində yaş göründü. Həyəcandan və sevincdən bütün bədəni əsirdi. Gör bir neçənci dəfədir ki, mən onun qəribə mənalı hərəkətlərini sizə təsvir etmək istəyirəm. Onun bu anlarda baxışlarını sözlə ifadə edə bilmirəm. O baxışlarda insan üzündə nadir hallarda müşahidə edilən müstəqil bir vəcd, müstəsna bir valehedicilik vardı. Bu parlaq cizgiləri, yuxudan aylarkən insanın gözləri qarşısında canlanan, tədriclə əriyib yoxa çıxan bir mələikənin sifəti ilə müqayisə etmək olardı.

Niyə gizlədim, mən bu nəzərlərə tab gətirmədim. Başqası sənə minnətdar olanda sevinməyə bilmirsən, lakin minnətdarlığı hər dəfə belə səmimi şəkildə hər adamda görmürsən, bu cür həssaslıq adamın qəlbini kövrəldir, mənim üçün isə, səbirli, ayıq bir qadın üçün isə, belə səmimiyyət tamamilə yeni bir şey, əvəzsiz bir həzz idi. Bir də, təkcə bu biçərə oğlan həyata qayıtmamışdı, dünənki leysandan sonra bütün təbiət oyanıb canlanmışdı. Biz restorandan çıxanda tamam sakitləşmiş dəniz gözqamaşdırıcı halda parıldayır, üfük uzaqda, ağ qağayıların süzdüyü yerdə mavi səma ilə birləşirdi. Axı siz Riverin mənzərəsinə yaxşı bələdsiniz. O, həmişə gözəldir, lakin şəkillər kimi bayağıdır. O, sabit parlaq rəngarəngliyi ilə gözləriniz önündə mürgüləyir; başqalarının gözləri önündə açılan bu yuxulu, tənbel gözəllik cah-calallı Şərq hərəmxanalarına bənzəyir. Lakin elə günlər olur ki, – əlbəttə, belə günlərə çox nadir hallarda təsadüf olunur, – bu gözəllik oyanıb qalxır, qaynayıb üzə çıxır, sanki, özünün coşqun, əlvan rənglərilə sizi öz qoynuna haraylayır, tükənməz əlvan çiçəklərinə sizi qərq etmək istəyir. Adamın bütün hiss və duyğuları bu mənalı gözəllikdə cuşa gəlir. Dünənki tufanlı gecənin o qəzəbli hərəmərciliyindən sonra bax belə bir gözəl, coşqun gün əmələ gəlmişdi: yağışın təmizlədiyi küçələr par-par parıldayırdı, səma firuzə rənginə çalır, şəhli otlar üzərində əlvan güllər topası günəş şüaları altında, elə bil, bərq vururdu. Dağlar da, sanki, işıqlanmış, bir qədər yaxınlaşmışdılar, sanki, cilalanıb pardaxlanmış

şəhərciyə tamaşa etmək üçün onun ətrafına toplanmışdılar. Təbiət, elə bil, gümrahlıqla insana gəl-gəl deyir, ürək isə istər-istəməz bu çağırışa əsir düşürdü. Mən: «Minik tutub, bir corniche boyu gəzək» – təklifiylə ona müraciət etdim.

O, sevinclə razılıq verdi: yəqin ki, cavan oğlan bura gələndən ilk dəfə idi ki, buranın təbiətini müşahidə edirdi. Bu vaxta qədər qumarxananın boğucu ağır tər iyi verən salonundan, eybəcər bir şəklə düşmüş qumar azarkeşlərinin hər isifətlərindən, o səs-küylü, dumanlı insan dənizindən başqa nə görmüşdü, axı. İndi isə bizim qarşımızda günəş işığına qər q olmuş dəniz sahilləri açılır, sehlənmiş nəzərlərimiz aydın üfüqlərdə əriyib, yox olurdu. Biz faytona əyləşib (o zaman hələ avtomobil yox idi), gözəl mənzərəli yolla saysız-hesabsız villaların yanından ötüb keçirdik, hər şey anbaan dəyişilir, hər dəfə bir şeyin qarşısından, yaşıl sarmaşıqlar içində itmiş hər villanın önündən keçəndə qəlbimdə gizli arzu baş qaldırırdı; burada dünyadan uzaq, sakit, rahat bir həyat sürmək olar!

Görəsən, mənim həyatımda bu dəqiqələrimdən də xoşbəxt anlarımlar olubmu? Bilmirəm, mənəmlə yanaşı, dünən ölüm mənəngənəsində boğulan, bu gün isə günəş şüalarının şəfəq seli altında məst olmuş cavan bir oğlan əyləşmişdi, elə bil, illər onun üstündən elə-belə ötüb keçmişdi. O, sanki, körpə bir uşağa dönmüşdü, gözəl, şux təbəssümlü və mənalı nəzərləri olan bir uşağa! Məni onun həssaslığı daha çox heyran edirdi: qarşımıza bərk yoxuş çıxanda, atlar çətinlik çəkir, o isə çevik bir hərəkətlə sıçrayıb düşürdü ki, faytona təkan versin. Mən hərdən yola yaxın bitmiş bir gülü göstərən kimi o, cəld yerə atılıb, onu dəririrdi. Dünənki yağışdan karıxıb yola çıxmış və ağır-ağır yolu keçən balaca bir köstəbəyi götürüb ehmalca qıraqdakı yaşıl otların içinə qoyurdu ki, yoldan ötən arabalar onu əzməsin. O, arabir də gülməli və şən hadisələr danışır; mən bilirdim ki, bu gülüşlər, bir növ, onun xilas üçün çox zəruridir. Axı onu elə bir fərəh hissi bürümüşdü ki, o ya oxumalı, ya atılıb-düşməli, ya da sərsəm hərəkətlər etməli idi. Biz kiçik bir dağ kəndinə çatanda o, ehtiramla şlyapasını çıxardı. Mən təəccüb etdim: axı bu yad adam ona yad olan adamlar içərisində kimi salamlayırdı? Mənim sualımdan sonra öz hərəkətinə haqq qazandırmış kimi, yüngülcə qızarıb izah etdi ki, biz kilsənin yanından keçdik, onlarda – Polşada, bütün katolik ölkələrində olduğu kimi, adama ta uşaqlıqdan hər bir kilsə və allah evi önündə şlyapanı çıxarmağı öyrədirlər. Dinə olan bu ehtiram mənə təsir etdi. Mən onun söylədiyini xatırlayıb soruşdum ki, o, dinə inanırmı? O, bir qədər tutulub ciddi şəkildə cavab verdi ki, bu etimada həmişə layiq olmaq istəyirdi, gözlənilmədən ağılıma bir fikir gəldi.

– Saxlayın, – deyə mən sürücüyə müraciət etdim və tələsik faytondan düşdüm. O, təəccüblə ardımca yerə endi.

– Hara gedirsiniz?

Mən yalnız:

– Dalımca gəlin, – deyə cavab verdim.

Biz yolla bir neçə addım geri qayıdıb kilsəyə, kərpicdən tikilmiş bu balaca allah evinə yaxınlaşdıq. Qapı açıq idi, suvaqlı, çılpaq divarları tutqunlaşıb bozarmışdı. Biz içəri daxil olduq. Sarı işıq zolağı açıq qapıdan içəriyə hücum çəkib, kiçik mehrabı işıqlandırırdı. İki zəif şam işığı isə qaranlıqda gözümüzü qamaşdırırdı. Kilsədən buxur iyi gəlirdi. O, əlini qaldırıb, şlyapasını çıxardı və günahları yumaq üçün barmaqlarını müqəddəs su olan kasaya salıb xaç çəkdi və diz çökdü. O, duran kimi mən əlindən yapışdım. «Yaxın gəlin, – dedim. – Sizə müqəddəs olan bir surət qarşısında dayanın və mənim dediklərimi təkrarlayıb, tövbə edin. O, qorxmuş kimi, təəccüblə mənə baxdı. Lakin o saat fikrimi başa düşdü. O, səcdəgaha yaxınlaşaraq xaç çəkdi və dinməzcə diz çökdü. Həyəcandan titrəyə-titrəyə dilləndim:

– Mən dedikcə siz də təkrar edin, təkrar edin: «And içirəm...»

O təkrar etdi:

– And içirəm...

Mən sözümə davam etdim:

– ...ki, heç bir zaman, fərqi yoxdur, qoy necə olursa olsun, mən pulla qumar oynamayacağam, heç bir zaman bu oyundan ötrü həyatıma, şərəfimə risk etməyəcəyəm!

O, əsə-əsə mənim sözlərimi təkrar etdi, bomboş kilsədə onun səsi aydın və ucadan səsləndi. Sonra birdən ətrafa sakitlik çökdü, elə bir sakitlik ki, eşikdən küləyin aramla tərپəttdiyi yarpaqların xışıltısı belə eşidilirdi. Birdən o, fəryad edən günahkarlar kimi gözlənilmədən özünü yerə atdı, mənim bu vaxta qədər təsadüf etmədiyim bir tərzdə, son dərəcə iti sürətlə, polyak dilində anlaşılmaz sözlərlə hansı duanısa təlaşla hüdüləyib tökdü. Bu odlu bir dua idi, minnətdarlıq tövbə duası. Belə ki, tövbə zamanı onun başı get-gedə itaətkarlıqla daha da aşağı enir,

dodaqlarından hədsiz coşqunluqla naməlum sözlər bir-birinin ardınca axıb tökülürdü. Eyni sözü o, bu dəfə daha ehtirasla, daha qızğın bir canfəşanlıqla təkrar edirdi. Nə bu vaxta qədər, nə belə dua etmək görmüşdüm, nə də bundan sonra dünyanın heç bir kilsəsində belə dua etmək görürəm. Onun əlləri əsə-əsə balaca kürsünün böyrünü qamarladı, bütün bədəni daxili təlatümdən aramsız bir lərzəyə düşmüşdü. O, daha heç nə görmür, heç nə hiss etmirdi, elə bil, başqa bir dünyadan, günahkarların odla yuyulduğu bir dünyadan qayıtmışdı, müqəddəs bir aləmə yüksəlmişdi. Nəhayət, o, yavaşca ayağa qalxdı, xaç çəkdi və yorğun-yorğun mənə sarı çevrildi. Onun dizləri əsirdi, sifəti ölümcül, yorulmuş adamların sifəti kimi sapsarı olmuşdu. Ancaq o, mənə baxanda gözləri, elə bil, işardı, təmiz, həqiqi bir mömin təbəssümü onun yorğun üzünü nura qərq etdi. O, yaxına gəldi, ruslar kimi, dərindən təzim edib, əllərimi əlinə aldı, ehtirasla onları dodaqlarına yaxınlaşdırdı: «Sizi mənim üçün Allah göndərib, ona görə də, mən ona minnətdarlığımı bildirdim» – dedi. Mən bilmədim nə cavab verim. Lakin ürəkdən istəyirdim ki, bu saat həzin bir səslə orqan çalsınlar, çünki mən hiss etdim ki, artıq məqsədimə nail olmuşam, bu insanı mən həmişəlik xilas etmişəm!

Biz kilsədən çıxdıq. əsl may günəşi ətrafı parlaq nura qərq etmişdi. Dünya heç bir vaxt mənim üçün belə gözəl olmamışdı. Biz miniklə daha iki saat təpələrin başına hərlənən mənzərəli yolu asta-asta getdik. Hər döngədə yeni, daha gözəl mənzərə ilə rastlaşdıq. Lakin biz susurduq, hisslərin o cür partlayışından sonra sözlər, elə bil, bayağılaşmışdı. Başıma gələn bu qəribə hadisə məni elə həyəcanlandırmışdı ki, nəzərlərim təsadüfən onun nəzərləri ilə rastlaşanda özümü itirib, cəld üzümü yana çevirirdim.

Saat beş radələrində biz Monte-Karloya qayıtdıq. Qohumlarıma baş çəkməli idim, bunu təxirə salmaq isə heç cür mümkün deyildi. Doğrusu, keçirdiyim həddindən artıq həyəcanlardan sonra sakitliyə daxilən bir ehtiyac duyurdum, çünki hədsiz sevinc məni tamam üzmüşdü. Hiss edirdim ki, ömrümdə ilk dəfə rast gəldiyim bu vəcdə gətirən hadisədən sonra bir qədər dincəlməliyəm. Ona görə də mən ondan xahiş etdim ki, yalnız bir dəqiqəliyə oteldəki mənzilimə gedək; orada mən ona yol xərci və sığaları geri almaq üçün pul verim. Biz şərtləşdik ki, mən qohumlarımla görüşənə qədər o, bilet alar; sonra biz Genuyadan keçərək onu evlərinə aparacaq qatarın gəlməsinə yarım saat qalmış, düz saat yeddidə vağzalın giriş zalında görüşərik. Mən ona beş banknot uzadanda onun birdən-birə dodaqlarının qanı qaçdı:

– Yox, pul lazım deyil... Xahiş edirəm, pul lazım deyil! – deyə o, boğuş səslə kəkələdi və əsməyə başlayan barmaqlarını cəld geri çəkdi. «Pul lazım deyil... pul lazım deyil... Mən onlara baxa bilmirəm» – deyə bir daha təkrar etdi. O, bu sözləri bütün bədəni ürpəşə-ürpəşə, elə tərzdə dedi ki, elə bil, bir iyrənclik və qorxu duyurdu. Lakin mən onu sakitləşdirdim, dedim ki, ona borc verirəm, əgər elə-belə götürməyə utanırsa, mənə qəbz verə bilər.

– Hə... hə... qəbz, – deyə gözünü çəkmədən pulu yapışqanlı bir şey kimi barmaqlarında bürməyə başlayıb, baxmadan cibinə soxdu və cəld, tələsik xətlə bir parça kağız üzərinə bir neçə söz atdı. O, başını qaldıranda alnı tərdən islanmışdı, elə bil, daxildən nəsə onun nəfəsini kəsirdi. Mənə vərəq uzadar-uzatmaz səksənən kimi oldu və mən özümdən asılı olmayaraq birdən qorxub geri çəkildim. O, qarşımda diz çöküb ətəyimdən öpməyə başladı. Onun bu hərəkətlərində o qədər coşğunluq, o qədər hiss var idi ki, bir anda bütün bədənim lərzəyə gəldi, məni qərribə bir təlaş bürüdü, yalnız pıçıltı ilə:

– Bu minnətdarlığınıza görə təşəkkür edirəm, – deyə bildim. – Ancaq rica edirəm, indi gedin. Biz axşam saat yeddidə vağzalı giriş zalında vidalaşarıq.

O, nəzərlərini qaldıraraq üzümə baxdı, gözləri rıqqətli yaşla dolmuşdu; bir anda mənə elə gəldi ki, o, nəsə demək istəyir, mənə elə göründü ki, o, özünü bu saat mənə tərəf atacaqdır. Lakin bir dəfə də mənə lap alçaqdan baş əyib otaqdan çıxdı.

***.

Missis K. yenidən hekayətinə ara verdi. O ayağa qalxdı, pəncərəyə yaxınlaşıb, tərpnəmədən bir müddət beləcə bayıra tamaşa etdi. Onun yaraşığı çiyinləri yüngülcə titrəyirdi. Birdən o, qətiyyətlə geri döndü. Onun əlləri, bu vaxta qədər sakit, tərpnəməz əlləri gözlənilmədən kəskin bir hərəkət etdi; elə bil, nəyisə bu saat parçalamaq istəyirdi. Sonra o, əzmkarlıq ifadə edən nəzərlərini mənə tərəf çevirdi və qətiyyətlə sözünə davam etdi:

– Mən söz vermişəm ki, tamam açıq danışım. İndi mən görürəm ki, bu vədim nə qədər vacib imiş. Yalnız indi həmin o saatlarda baş verən hadisələri rabitəli bir ardıcılıqla, özü də o zaman tamamilə bir-birinə qarışmış dolaşmış hissləri aydın sözlərlə təsvir etməyə məcbur olduğum bir zamanda, mən əvvəllər başa

düşmədiyim, yaxud heç, bəlkə də, başa düşmək istəmədiyim çox şeylər yalnız indi mənə aydın olur. Buna görə də mən mütləq və qətiyyətlə özümə və sizə həqiqəti danışmalıyam. Bu zaman o, otaqdan gedəndən sonra mən tək qalarkən birdən-birə, elə bil, ürəyimə öldürücü bir zərbə endirdilər, gözlərim qaraldı. Nəsə qəlbimi amansızlıqla incidirdi. Lakin mən bilmirdim ki, yaxud bilmək istəmirəm ki, axı yol yoldaşımın belə qəm gətirən minnətdarlığı nəyə görə mənim qəlbimi belə yaralayır?

Lakin indi olub-keçəni, yad bir adam kimi, xatirimdə güclə bərpa etdiyim bir zamanda heç nəyi ört-basdır etmirəm, halbuki, bunları etiraf etmək həya normalarına sığmır, lakin mən dözüürəm, ancaq indi mənə aydındır və buna şübhə etmirəm ki, o zaman qəlbimi o cür sızladan hiss bütün ümidlərimin boşa çıxması peşmançılığı idi... O, belə itaətkarlıqla çıxıb getdi, heç məni tutub saxlamadan, danışmağa qoymadan, yanımda qalmağa kiçik cəhd də belə etmədən... Mənim «çıxıb gedin» sözlərimə o elə itaətkarlıqla qulaq asdı ki, məni adi bir qadın deyil, öz ürcahına çıxmış müqəddəs bir ilahə hesab etdi.

Bu artıq mənim üçün bir məğlubiyyət idi, elə bir məğlubiyyət ki, onu nə o zaman, nə də ondan sonra etiraf edə bildim, qadın hissiyyatı isə hər şeyi sözsüz və şüursuz anlayır. Ona görə də indi artıq mən öz-özümü aldatmıram, əgər bu adam həmin dəqiqələrdə məni qucaqlasaydı; məndən bir şey xahiş etsə idi, mən onunla dünyanın o başına gedərdim. Öz şərəfimi və uşaqlarımın adını biabır etməkdən çəkinməzdim. İnsanların dedi-qodularına və öz daxili düşüncələrimə məhəl qoymadan madam Anrietin o qədər də tanımadığı cavan bir fransızla qoşulub qaçdığı kimi, mən də onunla çıxıb gedərdim... Mən heç soruşmazdım ki, hara, nə müddətə gedirik, hətta öz keçmiş həyatıma heç ötəri bir vida nəzəri də salmazdım... mən bütün pulumu, ad-sanımı, bütün var-dövlətimi, namusumu bu adama qurban verərdim... Mən dilənməyə razı olardım, yer üzündə elə bir şərəfsizlik olmazdı ki, o, məni buna vadar edə bilməsin. Əgər o, mənə bir söz desəydi, mənə sarı kiçik bir addım atsa idi, məni özü ilə saxlamağa cəhd etsə idi, mən ləyaqət, şərəf, namus adlandırdığımız hər şeyi bir yana tullayardım, özümü bütünlüklə onun ixtiyarına verərdim.

Mən artıq sizə demişəm... Bu divanə məni artıq qadın hesab etmirdi... Ancaq mən sonsuz bir fədakarlıq, hədsiz bir qüvvə və sədaqətlə ona can atırdım, mən bunu yalnız tək qalanda, onun aydın ilahi sifətində ehtiras alovları oynaşanda hiss etdim,

artıq əvvəlki o boş zülmət yenidən üzərimə çökməyə başlayır, ağırlığı ilə köksümü əzirdi. Mən güclə özümü ələ aldım və qohumlarımızla olacaq görüşümüzü xatırladım. Mənə elə gəldi ki, başıma, sanki, ağır dəmir dəbilqə keçiriblər, bu dəbilqə mənim alnımı sıxır, ağırlığı altında isə bədənim tab gətirməyərək aşağı əyilir. Nəhayət, mən qarşıdakı otelə, qohumlarımızın yanına yola düşəndə düşüncələrim də, ayaqlarım kimi, bir-birindən ayrılmağa başladı. Orada mən şirin söhbət edən adamların arasında key kimi əyləşmişdim. Hərdən təsadüfən başımı qaldırıb, ətrafimdakıların hərəkətsiz sifətlərinə tamaşa edirdim. Bu sifətlər kölgə və işığın oynaşdığı o sifətlə müqayisədə mənə cansız, donuq bir maskanı xatırladırdı. Mən, sanki, meyitlərlə əhatə olunmuşdum. Bu məclis mənim üçün o dərəcədə cansız, gərəksiz idi ki, mən, hətta qəndi fincana salıb, fikirli-fikirli söhbətə qoşulanda da, elə bil, ürək döyüntülərimin təsirindən gözlərim önündə tamam başqa bir surət dayanırdı. Bu surətə tamaşa etmək mənim üçün misilsiz bir sevinc idi. İki saatdan sonra mən onu axırıncı dəfə görməliydim. Mən, deyəsən, qeyri-iradi ah çəkdim, ya da ki inildədim, çünki ərimin bibisi qızı mənə sarı əyilib soruşdu ki, mənə nə olmuşdur, yoxsa özümü yaxşı hiss etmirəm? Niyə belə rəngim qaçıb, dilxoram. Bu sualların mənə xeyri oldu. O saat düşünmədən cavab verdim ki, miqren məni yamanca incidir və xahiş edirəm, hiss olunmadan çıxıb getməyimə icazə verəsiniz.

İndi artıq mən sərbəst idim, tələsik öz otelimə yollandım. Tək qalan kimi yenidən məni yalqızlıq, kimsəsizlik hissi bürüdü. Mən bu günü tamamilə itirəcəyəm. O gəncdən ötrü darıxmağa başladım. Otaqda qərar tuta bilmirdim, lüzumsuz olaraq şkaflın siyirmələri açıb-örtür, paltarlarımı və lentlərimin yerini dəyişirdim. Sonra güzgünün qabağında dayanıb özümə bir qədər nəzər saldım. Düşündüm ki, səylə bəzənsəm, bəlkə də, onun nəzər-diqqətini özümə cəlb edə bilərəm. Birdən mən nə istədiyimi, nəhayət ki, başa düşdüm: nəyin bahasına olursa olsun onu buraxmamaq! Bir anın içərisində bu arzu qəti qərara çevrildi. Mən aşağı qaçıb, portyeyə dedim ki, axşam qatarı ilə çıxıb gedirəm. Tələsmək lazım idi. Xidmətçi qadına zəng vurdum ki, gəlib şey-şüyü yığışdırmaqda mənə kömək etsin, vaxt az idi; biz tələm-tələsik yır-yığış edib, paltarlarımı və hər cür xırım-xırda şeyləri çamadana doldurduğumuz zaman mən xəyalımda onu necə yola salacağımı götür-qoy edirdim: onu vaqona mindirəcəyəm, son anda, lap son saniyələrdə o vidalaşmaq üçün əlini mənə tərəf uzadanda, birdən onun təəccübləri altında həmin gecəni də, daha başqa bir gecəni də, o nə qədər istəsə, bir o qədər onunla qalmaq

üçün kupeyə girəcəyəm. Məni qərribə bir nəşə, həyəcan hissi bürümüşdü. Donlarımı çamadana ata-ata xidmətçi qızın heyrətli baxışları altında ucadan qəhqəhə çəkib gülürdüm, dumanlı şəkildə dərk edirdim ki, deyəsən, ağım çaşmışdır. Nökər çamadanı aparmaq üçün içəri girəndə mən ona key-key, özü də təəccüblə baxdım. Həyəcandan özümü itirdiyim bir zamanda belə adi şeylər haqqında düşünmək mənə çox çətin idi.

Vaxt ötürdü, qatarın yola düşməsinə isə, olsa-olsa, iyirmi dəqiqə qalırdı. Əlbəttə, mən özümə təskinlik verirdim ki, axı mən onu ötürməyə ki getmirəm. Bir halda ki mən onu müşayiət etməyi qərara almışam, onda ürəyi istəyən yerə qədər mən onu müşayiət edərəm. Nökər çamadanları apardı, mən isə otelin kassasına qaçdım ki, haqq-hesabımızı kəsim. Müdir pulun qalığını qaytardı. Uzaqlaşmaq istəyirdim ki, birdən kiminsə əli yavaşca çiynimə toxundu. Diksindim. Bu, həmin bibiqızı idi; o, yalançı kefsizliyimdən narahat olub, mənə baş çəkməyə gəlmişdi. Gözlərimə qaranlıq çökdü. Vaxtımı ona sərf edə bilməzdim, bir saniyəni itirmək belə mənə baha başa gələrdi. Lakin hörmət əlaməti olaraq, onunla bir qədər söhbət etməli idim.

– Sən yatmalısan, – o təkid etdi. – Sənin, doğrudan da, qızdırman var.

Yəqin ki, bu, belə də olmalı idi, çünki gicgahlarım zoqquldayır, gözlərim dumanlanır, az qala, huşumu itirirəm. Yatmaqdan imtina edib, ona bu diqqəti üçün minnətdarlığımı bildirdim, halbuki onun hər bir sözü məni tamam hövsələdən çıxarırdı. Az qalırdım onu bu zəhlətökən qayğıkeşliyi ilə birlikdə itələyib bayıra salım. Lakin çağırılmamış bu qonaq çıxıb getmirdi, yox, getmirdi, getmirdi. O, mənə ətirlənməyi təklif etdi, özü tənbel-tənbel ətri mənim gicgahlarıma çəkdi. Mən isə dəqiqələri sayır, onun haqqında düşünürdüm. Başımı çatladırıdım ki, axı bu əzabverici mehribançılıqdan, görəsən, necə xilas ola bilərəm? Mən həyəcanlandıqca onun məndən yana narahatçılığı daha da artırdı. Nəhayət, o, məni güclə nömrəmə qalxıb uzanmağa məcbur etmək istədi. Lakin dilə tutarkən birdən nəzərlərim vestibüldə asılmış saata sataşdı: səkkizə iyirmi səkkiz dəqiqə işləmişdi, səkkizə iyirmi beş dəqiqə qalmış isə qatar yola düşürdü. Sərt, kəskin bir hərəkətlə, kobud bir etinasızlıqla onun əlini sıxdım:

– Xudahafiz, mən getməliyəm! – deyib, onun təəccübünə məhəl qoymadan, heyrtlənmiş xidmətçilərin nəzərləri altında sürətlə keçib küçəyə çıxdım, düz

vağzala sarı götürüldüm. Məni yüklə səkidə gözləyən nökrin təşvişli hərəkətlərindən başa düşdüm ki, gecikirəm. Özümü keçidə saldım. Lakin burada məni bilet yoxlayan saxladı: mən bilet almağı unutmuşdum. Onu dilə tutub keçincə qatar yerindən tərpendi. Bütün bədənim əsə-əsə son dərəcə gərgin halda pəncərələrə diqqətlə nəzər saldım ki, bəlkə, heç olmasa onun baxışlarını, bir hərəkətini, əl eləməsini, salamını görə bilim. Lakin tez-tez ötüb-keçən pəncərələrdə mən onun sifətini seçə bilmədim. Get-gedə vaqonların sürəti artırdı. Bir dəqiqədən sonra isə artıq gözlərim önündə qara tüstülü buluddan başqa heç nə qalmadı.

Allah bilir, mən orada nə qədər daşa dönmüş kimi quruyub qalmışam, çünki, görünür, nökr bir neçə dəfə mənə müraciət etmişdi, yoxsa qoluma toxunmağa onun cəsarəti çatmazdı. Bu zaman mən xəyaldan ayrıldım. O, yükü geriyə oteləmi aparmalıydı? Mən fikrimi cəmləyincə daha iki dəqiqə keçdi, yox, bu mümkün deyildi! Dəli kimi biryolluq tərək etdiyim o otelə bir də geri qayıtmaq? Qayıtmaq istəməirdim, heç vaxt qayıtmayacaqdım! Mən ona sərəncam verdim ki, aparıb şey-şüyü yüksəklərə anbarına versin. Narahat idim, heç tək qalmaq istəməirdim. Yalnız indi vağzalın bu çaxnaşmasında bir-birini aramsız əvəz edən bu sifətlər içərisində hər şeyi götür-qoy etmək, ağıllı-başlı götür-qoy etmək istəyirdim ki, görüm məni qəhərləndirən, məni boğan bu ümitsizlik hissə axı necə qalib gələ bilərəm. Belə ki, niyə də boynuma almayım? Düşünəndə ki, mən özüm öz günahımın üzündən son görüşümü bada verdim, bu fikir məni qızmar dəmir kimi yandırır-yaxırdı. Bu ağrı get-gedə şiddətlənir, elə kəskinləşirdi ki, bağırmaq üçün güclə tab gətirir, ancaq, ancaq özümü saxlayırdım. Bəlkə də, insanlar ömürlərində, heç olmasa, bircə dəfə belə gözlənilməz hadisə ilə, sürətli dağ uçqununa oxşayan hissələrin tufan kimi beləcə coşub tüğyana gəlməsi ilə qarşılaşmışlar. Bu zaman insanın bütün ömrü o keçmiş illərin sərf edilməmiş qüvvəsi ilə birlikdə aşır öz başına tökülür. Heç bir zaman nə o ana kimi, nə də ondan sonra ümidlərin belə məhv olmasını görməmişdim. Mən son qərara gəlmişdim ki, qayğı ilə bəslənmiş həyatım gəlib keçilməz bir divara dirənmişdir. Bütün qüvvə və ehtiraslarımla bu divar qarşısında aciz qalmışdım.

Sonra bilsəniz, mən nə etdim? Bu mənasız, ağılsız bir hərəkət idi. Bu barədə danışmaq mənə əzab verir, lakin mən özüm söz vermişəm, sizə söz vermişəm ki, heç nəyi gizlətməyim. Mən... mən onu özümə qaytarmaq istəyirdim... daha doğrusu, mən onunla keçirdiyim anları geri qaytarmaq istəyirdim... qarşısızalmaz bir qüvvə, məni dünən onunla olduğumuz o yerlərə, onu üstündən qaldırdığım o

bağdakı skamyaya, ilk dəfə onu gördüyüm o qumar zalına, bəli, hətta o oğru yuvasına belə sürükləyirdi ki, heç olmasa, bircə dəfə, bircə dəfə onunla keçirdiyim anları yenidən yaşaya bilim. Səhər isə miniklə cornich boyu, gəzdiyimiz həmin o yolu keçmək, hər bir sözumü, hər bir hərəkətimizi yenidən canlandırmaq qərarına gəldim. Bəli, mən uşaq kimi beləcə mənasız təlaş keçirirdim! Axı bir təsəvvürünüzə gətirin ki, bütün bu hadisələr bir anda ildırım sürəti ilə uçulub üstümə tökülmüşdü. Bu hadisələr mənə sarsıdıcı bütöv bir zərbə kimi dəymişdi. İndi isə sərməstliyimdən belə kobud tərzdə ayıldandan sonra mən xatirələr adlandırdığımız o özünüaldatma yolu ilə dünən ötürü yaşadığımız o anları bir daha qurtum-qurtum udub, ləzzət almaq istəyirdim; bu istəyi hər adam başa düşə bilməz; bəlkə də, bütün bunları başa düşmək üçün alovlu bir ürək sahibi olmaq lazımdır.

Beləliklə, mən hər şeydən əvvəl qumarxanaya yollandım ki, onun arxasında əyləşdiyi masanı axtarıb tapım və başqalarının əlləri arasında onun əllərini təsəvvürümə gətirim. Mən zala daxil oldum. Hələ də yadımdadır, gərək ki, onu ilk dəfə gördüyüm masa ikinci otaqda sol tərəfdə idi. Onun hər bir hərəkəti xəyalımda elə aydın həkk olunmuşdu ki, mən gözümlə yumsaydım da əllərimi irəli uzadıb onun yerini o saat tapardım. Nəhayət, içəri girib, zal boyu addımladım. Elə bu zaman... qapıların yanında dayanıb, yığıncağa nəzər yetirərkən... elə bil, mənə nəşə bir şey oldu... orada onu, təsəvvürümə gətirdiyim həmin yerdə, həmin stulda əyləşən... bu nə idi – qızdırmadan sayıqlama, yaxud qarabasmamı idi?.. O... həqiqətən, o... o... idi, mənim xəyalımın indicə yaratdığı surətin eyni... eynən dünənki kimi gözləriylə diyircəyə aludə olmuş o adam, ölü kimi rəngi qaçmış o şəxs... o... bəli, o! Tanınmaz dərəcədə dəyişilmiş o... o!

Mən elə qorxdum ki, az qala, bağıracaqdım. Bu qarabasma elə ağlasığmaz, elə dərkəilməz idi ki, mən o saat özümü ələ aldım, gözlərimi yumdum! «Sən dəli olmusan. ...Sən sayıqlayırsan... sənin qızdırman var... – deyə öz-özümü danladım. – Axı, bu mümkün deyildir. Bu, sənin gözlərinə görünüb... Yarım saat bundan əvvəl o, yola düşüb». Yalnız bundan sonra mən gözlərimi açdım. Lakin, dəhşət! O, yenə də əvvəlki kimi orada əyləşmişdi... milyonlarla əllər arasında mən o əlləri tanıyardım... ox, məni qara basdırdı, bu, həqiqətən, o idi. O, mənə and içməyinə baxmayaraq, deməli, çıxıb getməmişdir. Gəlib, burada əyləşmişdir. Mənim yol üçün verdiyim pulları o, buraya, yaşıl stolun üstünə gətirmişdir. Yenə də

ehtirasının tamam əsiri olaraq canfəşanlıqla oynamağa başlamışdır. Eh, mən isə bayaqdan bütün varlığımla, qəlbimlə hələ ona tərəf can atıram.

Gözlərimdə qəzəbli bir alov oynadı, kinli, nifrətli bir qəzəb! İrəli atılıb, məni həyasızlıqla aldatmış bu tövbə canisinin boğazından yapışmaq istədim. O, mənim etibarımı, fədakarlığımı, hisslərimi təhqir etmişdi. Lakin mən yenə də vaxtında özümü ələ ala bildim. Qəsdən yavaş-yavaş (ah, bunun üçün mən nə qədər dözümlü olmalı idim) stola yaxınlaşdım, onun qarşı tərəfində dayandım. Hansı cənabsa ehtiramla mənə yer göstərdi, əyləşdim. Bizi bir-birimizdən iki metr yaşıl örtük ayırırdı. Mən, elə bil, teatr lojasında oturub, tamaşaya baxırmış kimi, onun üzünə, bir neçə saat bundan əvvəl minnətdarlıqla parlayan, ilahi bir adlıqla gülümsəyən o sifətə diqqət yetirirdim. Bu sifət yenə də qumarın o cəhənnəm əzəbli ehtirasının təsirindən dəyişilib eybəcərləşmişdi. Bu gün səhər müqəddəs tövbə zamanı dua kürsüsünün küncündən yapışan həmin o əllər indi, elə bil, tamahkarlıqla qarmağa çevrilmiş, qanıçən cani hərissliylə pulları seçib dəstələyirdi. O udmuşdu, gərək ki, çox, lap çox udmuşdu; onun qarşısında dağınıq şəkildə qat-qat jeton luidor və bank biletləri var idi, bu hədsiz sərvət içərisində onun əsəbi, titrək barmaqları quylanır, sonsuz bir fərəhlə bu pulların içində üzürdü. Mən o əllərin necə bir hərissliklə qənimətini bir-birinin üstünə yığmasını, qızıl pulları əlində necə ehtirasla hərləyib kvadratların birinə atmasını müşahidə edirdim. O saatda da burun pərləri genəlir, qumarbaşının elanı onun tamahkarlıqla alışıb yanan nəzərlərini pullardan ayırır və bu nəzərlər diqqətlə, xırdaca taqqıltılarla hərlənən diyircəyə tərəf yönəlirdi. O, odlu bir təlaşla özünü də unudurdu. Elə bil, dirsəklərini yaşıl stola mıxlamışdılar. Keçən axşama nisbətən daha dəhşətli, daha qorxulu bir tərzdə qumara qurşanmışdı, belə ki, onun hər bir hərəkəti, sadəliklə ürəyimdə həkk etdiyim şəfəq saçan o surəti məhv edirdi.

Biz bir-birimizin iki metrliyindəydik. Mən gözlərimi diqqətlə ona zilləmişdim. O isə məni görmürdü, heç kimi görmürdü. Qarşısında səpələnmiş banknot və qızıl pullardan ayrılan nəzərləri qızğınlıqla diyircəyə dikilirdi. Diyircək hərlənməyə başlayanda isə onun baxışları yenidən pullara tərəf çevrilirdi: bu qapalı əhatədə onun bütün fikri-zikri və hissləri hərlənirdi. Bütün dünya, bütün bəşəriyyət, elə bil, yığışdırılıb o düşkün adamın qarşısındakı süfrənin yaşıl kvadratlarına doldurulmuşdu. Başa düşdüm ki, saatlarla burada dayansam da o, mənim burada olmağımı hiss etməyəcək.

Lakin mən artıq dözə bilmədim. Gözlənilmədən ayağa qalxdım, hərlənib arxadan ona yaxınlaşdım və sərt hərəkətlə çiyinlərimdən yapışdım. O qanrılıb yuxudan ayılan sərxoş kimi dumanlı, yuxulu, qızarmış şüşə gözləri ilə mənə heyrətlə baxdı. Sonra, deyəsən, tanıdı. Onun tir-tir əsən dodaqları azacıq açıldı və sevinclə mənə baxdı. Baxdı və gizlincə pıçıldadı:

– İşlər yaxşı gedir... Mən bura girib onu görəndə belə olacağını bildim... Mən belə də bilirdim...

Mən onu başa düşmədim. Bircə onu başa düşdüm ki, qumar onu yenə sərxoş edib. Bu sərsəm hər şeyi – öz tövbəsini, bizim şərtimizi, məni, bütün dünyanı unutmuşdu. Lakin onun bu sərsəmləməsinə də mən tab gətirə bilmədim. Qeyri-iradi olaraq söhbətinə qoşuldum və təəccüblə soruşdum ki, o, kimi deyir.

– Bax, oradakı o qoca, bir əli olmayan o rus generalı, – deyə bu sehrli sirri heç kəs eşitməmək üçün bir qədər mənə tərəf əyilib pıçıldadı. – Görürsünüzmü, o çal bakenbardlıni deyirəm, arxasında da nökeri dayanıb ha, bax o, həmişə udur. Mən hələ dünən ona fikir verirdim. Yəqin ki, onun xüsusi üsulu var, mən onun kimi oynayıram... O, dünən elə hey udurdu... Mən səhv etdim ki, o gedəndən sonra oynadım... bu mənim səhvim idi. O, dünən iyirmi min frank uddu... bu gün də hər oyunda o udur. İndi mən onu izləyirəm... İndi...

Birdən o söhbətini kəsdi. Qumarbaşı cingiltili səslə ucadan dilləndi:

– Faites votre jeu .

Onun baxışları hərisliklə, sakit və məğrurluqla əyləşmiş ağ saçlı rusa tərəf yönəldi; general tələsmədən əvvəlcə bir, sonra tərəddüdlə ikinci qızıl pulu dördkunc nömrəyə qoydu. O saat mənə tanış olan titrək barmaqlar özünü pul yığımına tərəf saldı və bir ovuc qızıl pulu həmin kvadrata tulladı. Qumarbaşı bir dəqiqədən sonra «sıfır» deyə elan edib, bir hərəkətlə bütün masanı süpürüb təmizləyəndə o, qarşısından gedən pullarını əzablı baxışlarla müşayiət etdi. Siz elə güman edirsiniz ki, o, yenidən mənə tərəf çevrildi? Yox, o, tamamilə məni unutmuşdu; mən onun üçün itirilmiş, yoxa çıxmış, tamam çıxıb getmişdim. O, bütün varlığı ilə rus generalına aludə olmuşdu. O isə soyuqqanlılıqla əlinə iki qızıl pul alıb durmuşdu, düşünürdü ki, görsün hansı rəqəmə qoymaq lazımdır.

Mən öz qəzəbimi, öz izzətimimi təsvir edə bilmirəm. Lakin özünüz mənim ruhi sarsıntılarıma diqqət: bir insandan ötrü mən öz həyatımı qurban verdim, onun özü isə məni, əli ilə tənbel-tənbel qovaladığı bir milçək yerinə qoymadı. Yenə də məndə qəzəb alovları şölələndi. Bütün qüvvələrlə onun qolundan elə yapışdım ki, o, dik atıldı.

– Bu saat ayağa qalxın! – astadan, lakin amiranə tərzdə dilləndim. – Bu gün kilsədə mənə verdiyiniz andı bir yadınıza salın, yazığın biri, tövbə canisi!

O, təəccüblə üzümə baxdı və ağardı. Döyülmüş itlər kimi gözlərində günahkar bir ifadə yarandı, dodaqları əsdi. Elə bil, o saat hər şeyi xatırladı və vahiməyə düşdü.

– Hə... hə... – deyə kəkələdi. – İlahi!.. hə... gəlirəm... Bağışlayın...

Onun əlləri pulları qarmalamağa başladı. Əvvəlcə tez-tez, kəskin, lakin get-gedə ağırlaşan bir hərəkətlə; elə bil, onu nəşə əks bir qüvvə tutub saxlayırdı. Baxışları yenidən elə indicə banka pul qoyan rus generalına dikildi.

– Bir dəqiqə... – O, generalın qoyduğu kvadrata beş qızıl pul tulladı. – Təkcə bu oyunu da... Sizə and içirəm. Mən bu saat çıxıb gedirəm... Ancaq bu oyunu... axı axırınıcıyı...

Onun səsi yenə də batdı. Diyircək fırlanmağa başladı və onun nəzərlərini özünə cəlb etdi. Yenə də bu divanə mənim və özünün iradəsindən kənara çıxdı. Kəməndə düşmüş kimi balaca diyircəyin hamar çarx üzərində atılıb-düşməsi yenə bu divanəni mənim əlimdən çıxardı, iradəsindən məhrum etdi. Yenə də qumarbaşı elan etdi və yenə də kürək onun beş qızılını süpürüb apardı, o uduzdu. Lakin o, geriyyə dönmədi. O, məni unutmuşdu, tövbəsini – bir dəqiqə bundan qabaq mənə verdiyi sözü unutduğu kimi. Yenə də onun əlləri xəsisliklə pul komasına tərəf uzandı. Onun sərxoş baxışları, elə bil, ona səadət gətirə biləcək pul yığınının maqnit qüvvəsinə bənd edilmişdi.

Artıq səbrim tükəndi. Mən onu yenidən silkələdim, lakin bu dəfə daha qüvvətlə:

– Durun yerinizdən! Bu saat durun!.. Siz dediniz ki, təkcə bu oyunu...

Lakin gözlənilməz hadisə baş verdi. O, sərt hərəkətlə geri döndü. Mənə tərəf çevrildi, sifətində nə mülayimlik, nə də utancaqlıq əlaməti var idi. Əksinə, gözləri nifrət və hirsdən alışıb yanır, dodaqları kinli bir qeyzlə titrəyirdi.

– Əl çəkin məndən! – deyə o dilləndi. – Gedin buradan. Siz mənə bədbəxtlik gətirirsiniz. Siz burada olanda mən uduzuram. Dünən də belə etdiniz, bu gün də! Çıxın gedin!

Bir anlığa mən yerimdəcə quruyub qaldım, lakin onun qəzəbi mənim də hiddətimə səbəb oldu:

– Mən sizə bədbəxtlik gətirirəm? – deyə onun üstünə qışqırdım. – Siz mənə and içmişdiniz... – Daha danışa bilmədim, çünki bu dəli yerindən sıçrayıb, həyəcana gəlmiş adamlara məhəl qoymadan məni kobudca geri itələdi.

– Məni rahat buraxın! – deyə bağırib özündən çıxdı. – Siz mənim qəyyumum deyilsiniz... bu da... bu da... sizin pullar! – O, mənə sarı bir neçə yüz franklıq pul tulladı. – İndi isə məni rahat buraxın!

O, özündən xəbəri olmadan, ətrafdakı yüzlərlə adama məhəl qoymadan var qüvvəsi ilə bağırdı. Hamı bizə baxır, pıçılдаşır, bizi göstərir, gülürdü, hətta qonşu zaldan maraqlanıb baxanlar da var idi. Mənə elə gəlirdi ki, əynimdən paltarımı dartıb çıxarıblar və mən lüt-üryan bu hərəs baxışların qarşısında qalmışam... «Silence, madame, s'il vous plait!..» – deyə xəzinədar ucadan və amiranə tərzdə dilləndi və kürəklə masanı döyəclədi. O, həyasız əclaf mənim üstümə çığırdı, mənə! Təhqir edilmiş, xəcalətimdən qıpqırmızı olmuş halda üzümə pul çırpılmış küçə qızları kimi, ətrafımdakı adamların istehzal təbəssümləri altında quruyub qalmışdım. İki yüz, üç yüz sırtıq nəzər düz mənə tərəf zillənmişdi. Elə bu zaman... alçaldılmış və biabır edilmiş halda nəzərlərimi kənara çəkmək istərkən birdən nəzərlərim heyrətdən bərəlməmiş iki gözə sataşdı, bu, bibiqızı idi. O, ağız açıq vahimə ilə mənə baxırdı.

Bu məni sarsıtdı: o, özünə gəlməmiş, mən zaldan çıxıb qaçdım; güc-bəla ilə özümü o sərsəmin dünən özünü yıxdığı skamyaya saldım. Eynən onun kimi mən də halsız, iradəsiz, huşsuz halda o sərt taxta üstünə sərildim.

O vaxtdan iyirmi beş il keçib, buna baxmayaraq, mən hər dəfə yüzlərlə yad adamlar qarşısında təhqir olunduğumu, alçaldığımı yadıma salanda heyrətdən damarlarımdakı qan donur. Yenə də təəccüb edirəm ki, heç nəyə qadir olmayan, aciz, gərəksiz bir şeyə axı niyə təmtəraqlı qəlb, ruh, hiss, əzab adı qoyuruq. Əgər bütün bunlar iztirablar çəkmiş bədəni, işgəncə verilmiş cismi məhv edə

bilməyəcəksə, əgər elə dəhşətlər görəndən sonra ildırım vurmuş ağac kimi qopub yerə kömülmək əvəzinə hələ nəfəs alıb yaşayacaqdırsa, bunu necə hiss etmək olar. Yalnız bir anlığa, yalnız kiçik bir müddət ərzində əzab məni sarsıtdı və nəfəsim kəsilmiş halda həsrətində olduğum o ölümün gəlişini hiss edə-edə, daha heç nə dərk etmədən məni o skamyaya saldı. Ancaq mən artıq söyləmişəm. Hər hansı bir ağrı qorxaqdır, o həyatın çağırışı qarşısında acizdir, həyatın hökmü bizim bədənimizdə, ölümün bütün müdhiş ruhundan güclüdür.

Mənim özüm başa düşə bilmirəm ki, axı bu sarsıntılardan sonra necə özümə gəldim, özümü ələ aldım ancaq hər halda qalxdım. Doğrusu, bilmirdim ki, indi mən nə edim. Birdən yadıma düşdü ki, çamadanlarım vağzaldadır və o saat beynimdən belə bir fikir keçdi: buradan qaçmaq, qaçmaq, bu lənətəgəlmiş yerlərdən çıxıb getmək lazımdır! Ətrafıma baxmadan vağzala sarı götürüldüm. Soruşdum ki, Parisə tezliklə hansı qatar gedəcək. «Saat onda» – növbətçi mənə cavab verdi və mən yüklərimi təhvil verdim. Saat onda, deməli, o fəlakətli görüşümüzdən sonra düz iyirmi dörd saat keçəcək, mənəviyyatımı əbədi məhv edən güclü, təzadlı hisslərlə dolu olan iyirmi dörd saat! Lakin o zaman mən bir sözdən başqa heç nəyi dərk etmirdim: qaçmaq! Qaçmaq! Bu söz aramsız olaraq gicgahlarımı döyəcləyir, çiv kimi beynimə batırdı: qaçmaq! Qaçmaq! Bu şəhərdən qaçmaq, öz-özündən qaçmaq, evə, öz qohumlarıma yanına, əvvəlki həyata qayıtmaq! Səhər mən Parisə gəldim. Orada bir vağzaldan başqasına keçdim, düz Bulona, Bulondan Duvra, Duvrdan Londona, Londondan birbaşa, dayanmadan, götür-qoy etmədən, düşünmədən oğlumun yanına getdim. Qırx səkkiz saat yuxusuz, danışqsız, xərəksiz. Düz qırx səkkiz saat ərzində təkərlər eyni bir sözü taqqıldadırdı: qaçmaq! Qaçmaq! Qaçmaq! Qaçmaq!

Nəhayət, mən oğlumun şəhər kənarındakı evinə gözlənilmədən daxil olanda hamı qorxdı; yəqin ki, sifətimdə, görkəməmdə hisslərimi büruzə verən bir hal var idi. Oğlum məni qucaqlayıb öpmək istəyəndə mən geri çəkildim: istəmirdim ki, o, mənim ləkələnmiş dodaqlarıma toxunsun. Mən sorğu-sualdan yayındım və xahiş etdim ki, çimmək üçün vanna hazırlasınlar. Mən bədənimdəki yolun tozu ilə birlikdə o yararsız, o sərsəm adam haqqındakı xatirələrimdən də yuyunub təmizlənməyə özümdə daxili bir ehtiyac duyurdum. Sonra mən özümü yataq otağına salıb, on iki-on dörd saat dərin yuxuya getdim. Mən ömrümdə heç vaxt belə ağır yatmamışdım. Bu yuxudan sonra mən ölü olub qəbirdə yatmağın nə olduğunu başa düşdüm. Qohumlarıma mənə, xəstəyə qulluq edən kimi, qayğı

göstərirtilər. Lakin onların mehribançılığı qəlbimi ağrıdırdı. Mən onların hörmətləri qarşısında, nəvazişləri qarşısında utanırdım. Onları necə unuduğumu, ağılsız, quduzlaşmış bir ehtiras ucbatından, az qala, necə atacağımı bağırib üzlərinə söyləməkdən özümü güclə saxlamalı olurdum.

Sonra mən işsiz-gücsüz, heç kimi tanımadığım yad bir fransız şəhərciyinə yollandım. Bu fikir məni rahat buraxmırdı ki, hər kəs ilk baxışdan mənim biabırçılığımı, məndəki dəyişikliyi o saat duya bilər. Mən özümü son dərəcə biabır edilmiş, son dərəcə təhqir edilmiş sanırdım. Hərdən səhərlər oyananda yatağında məni elə qəribə bir vahimə bürüyürdü ki, gözlərimi açmağa belə qorxurdum. Hər dəfə mən həmin o gecəni xatırlayırdım, birdən ayılıb özümü o yad, yarımçıqlıq adamla bir yerdə gördüyüm gecəni! Hər dəfə də qəlbimdə bir arzu – ölüb qurtarmaq arzusu oyanırdı.

Lakin zamanın gücü hər şeyə qadirdir. Qocalıq isə qəribədir, bütün hissləri, coşqunluğu azaldır, ölümün yaxınlaşdığını hiss edirsən, onun qara kölgəsini duyursan ki, artıq yolunun üstünə düşməkdədir, hər şey sənə bir qədər solğun, tutqun görünür və hisslərini heç nə dərindən oxşamır, olmuş hadisələr daha səni qorxudub vahimələndirmir. Yavaş-yavaş sarsıntılardan xilas oldum və məni bir çox illər keçəndən sonra bir məclisdə Avstriya səfirliyində işləyən cavan bir polyakla tanış etdilər. O, sualıma cavab olaraq söyləyəndə ki, onun qohumunun oğlu on il bundan əvvəl Monte-Karloda intihar etmişdir, mən heç təəccüb də etmədim. Mən ona heç acımadım da, ola bilsin ki, axı niyə gizlədim? – hətta sevindim də. Çünki mən artıq heç nədən qorxmaya bilərdim, belə ki, bir daha onunla görüşməyəcəkdim. Daha bu hadisədə mənə qarşı öz xatiratımdan başqa bir şahid qalmamışdı. O zaman mən rahat oldum. Qocaldım, qocalığın özü də elə keçmişindən bir növ qorxmamaq deməkdir.

İndi sizə aydındır ki, niyə mən öz haqqımda, həyatımda baş vermiş o hadisə haqqında sizinlə söhbət etmək istəyirdim. Siz madam Anrieti qızgınlıqla müdafiə edib, iddia edəndə ki, iyirmi dörd saat bir qadın taleyini, bir qadın müqəddəratını kökündən dəyişdirə bilər, mənə elə gəldi ki, söhbət məndən gedir. Mən sizə minnətdar idim, çünki ilk dəfə idi ki, başqası mənim hərəkətlərimə haqq qazandırır. Buna görə də düşündüm ki, qəlbimdəkiləri barı sizə danışım, bəlkə də, bundan sonra o lənətəgəlmiş hadisə xatirimdən silinib gedə və əgər mən elə günü sabah həmin yerə getsəm, taleyimin məni cəzalandırdığı həmin o zala, ona və

özümə nifrət etmədən daxil ola biləm. Onda ürəyimdən asılan daş götürülər, onun ağırlığı ömrümün keçmiş günlərinin üstündə qalar və onu heç bir zaman yenidən canlanmağa qoymaz. Yaxşı oldu ki, mən bütün bunları sizə danışa bildim. İndi yüngülləşmişəm, hətta az qala sevinirəm də... Bunun üçün sizə minnətdaram.

Bu sözləri deyib, o, birdən ayağa qalxdı. Mən hiss etdim ki, o, hekayətini qurtarmışdır. Mən pərt, çəşmiş kimi danışmağa söz tapmadım. Gərək ki, o, mənim narahatçılığımı başa düşüb tez dilləndi:

– Yox, xahiş edirəm danışmayın... Mən istəmirəm ki, siz mənə nəsə cavab verəsiniz, yaxud da bir şey soruşasınız... Sizə təşəkkür edirəm ki, məni axıra qədər dinlədiniz. Sizə yaxşı yol.

O, qarşımda dayanıb xudahafizləşmək üçün əlini uzatdı. Özümdən asılı olmayaraq, onun üzünə baxdım, bu qoca qadının sifəti valehedici dərəcədə gözəl idi, o, səmimi bir mehribanlıqla, eyni zamanda xəfif bir utancaqlılıqla qarşımda dayanmışdı. Ötüb-keçən gərginliyin təsirindənmi, yoxsa utandığındanmi, nədənsə yanaqlarından düz ağ birçəklərinin dibinə qədər sifəti qıpqırmızı qızarmışdı. Elə bil, qarşımda xatirələrini danışdığına görə həyəcanlanmış, günahlarını etiraf etdiyinə görə utanıb pörtmüş tamam gənc bir qız dayanmışdı. Özümdən asılı olmayaraq mən də həyəcanlanmışdım. Ona öz rəğbətini bildirmək istəyirdim. Lakin boğazım, elə bil, qovuşurdu. Buna görə də dərindən təzim edib, ehtiramla onun ağarmış, payız yarpağı kimi yüngülcə titrəyən əlindən öpdüm.